

Vlada Crne Gore

Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

OKVIR POLITIKE PRESELJENJA (RPF)

za

**Projekat vodnih usluga i klimatske prilagodljivosti Crne
Gore (P512709)**

(Faza 1 višefaznog programskog pristupa)

Jul 2026. godine

Sadržaj

Rječnik definicija	5
1. UVOD I POZADINA PROJEKTA	7
1.1. Pozadina i opis WASEC projekta	7
2. PRINCIPI I CILJEVI KOJI USMJERAVAJU PRIPREMU I SPROVOĐENJE PRESELJENJA	8
2.1. Procijenjeni uticaji i opravdanje RPF-a	8
2.2. Ciljevi ovog RPF-a	8
3. OPIS PROCESA PRIPREME I ODOBRENJA PLANOVA PRESELJENJA	10
3.1. Instrumenti preseljenja	10
3.1.1. <i>Društvena analiza podprojekata fokusira se na eksproprijaciju zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i uticaje prisilnog preseljenja.</i>	10
3.1.2. <i>RAP-ovi</i>	10
3.1.3. <i>Proces razvoja i odobravanja RAP-ova</i>	12
3.1.4. <i>RAP implementacija</i>	14
4. PROCJENA UTICAJA PRESELJENJA I PROCIJENJENOG BROJA I KATEGORIJA RASELJENIH OSOBA, KOLIKO JE TO IZVODLJIVO	17
5. KRITERIJI PODOBNOSTI ZA DEFINISANJE RAZLIČITIH KATEGORIJA RASELJENIH OSOBA	18
5.1. Klasifikacija pogođenih osoba prema ESS5	18
5.2. Krajnji datum	18
5.3. Prava	18
6. PRAVNI OKVIR — ANALIZA USKLAĐENOSTI SA ESS5 I MJERE ZA RJEŠAVANJE NEDOSTATAKA	19
6.1. Zahtjevi ESS5 standarda Svjetske banke	19
6.2. Pravni okvir u Crnoj Gori	19
6.3. Analiza jaza: Nacionalno pravo naspram ESS5	19
6.4. Ostali relevantni zakoni	20
6.5. Matrica prava	22
7. Konsultacije i otkrivanje informacija	32
7.1. Javne konsultacije	32
7.2. Javna konsultacija o ovom RPF-u	32
7.3. Otkrivanje dokumenata	34
7.4. Dnevnik angažmana zainteresovanih strana (SEL)	34
8. MEHANIZAM ZA ŽALBE I PRAVNI LIJEKOVI	36
8.1. Podizanje pritužbi	37
8.2. Upravljanje žalbama	37
8.3. Prijavljivanje pritužbi i povratnih informacija korisnika	38
8.4. Dnevnik žalbi	38
8.5. Prihvatanje žalbi i lanac vrijednosti procesa	38
8.6. Praćenje i izvještavanje o žalbama	40

8.7.	Služba za rješavanje žalbi Svjetske banke	41
9.	Praćenje i evaluacija	42
9.1.	Interno praćenje od strane implementacione agencije	42
9.2.	Institucionalni nadzor	43
9.3.	Praćenje procesa preseljenja	43
9.4.	Ključne institucije u procesu preseljenja	44
10.	OPIS ARANŽMANA ZA FINANSIRANJE PRESELJENJA, UKLJUČUJUĆI PRIPREMU I REVIZIJU PROCJENA TROŠKOVA, TOKOVA SREDSTAVA I ARANŽMANA ZA NEPREDVIĐENE SITUACIJE	46
10.1.	Opšti principi za finansiranje preseljenja	46
10.2.	Procjena i revizija troškova preseljenja	46
10.3.	Periodično izvještavanje	47
10.4.	Uloga nezavisnih trećih strana	47
ANEKS 1 – PRIMJER OBRASCA ŽALBE		49
Aneks 2 - Predložak društvene analize		50
ANEKS 3 ESS5 Korak-po-korak vodič za PIU: Privremeni pristup zemljištu tokom rehabilitacije vodovodne mreže		52
Aneks 4: Ilustrativan primjer skraćenog Plana za preseljenje (ARAP)		56

SPISAK TABELA

Tabela 1 Proces pripreme i odobravanja planova preseljenja	15
Tabela 2 Ključne praznine između crnogorskog nacionalnog zakonodavstva i Svjetske banke ESS5	19
Tabela 3 Najvažniji zakoni i propisi MNE relevantni za proces prisilnog sklapanja i preseljenja zemljišta	20
Tabela 4 Matrica prava	24
Tabela 5 - Institucionalne odgovornosti	43
Tabela 6 - Institucije uključene u eksproprijaciju / preseljenje	44

SPISAK SKRAĆENICA I AKRONIMA

Skraćenica	Puno ime
ESF	Ekološki i društveni okvir
ESIA	Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo
ESMP	Plan upravljanja zaštitom životne sredine i društvenim pitanjima
ESMF	Okvir za upravljanje zaštitom životne sredine i društvenim pitanjima
ESS	Ekološki i društveni standardi
GRM	Mehanizam za rješavanje pritužbi
GRS	Služba za rješavanje žalbi Svjetske banke
IBRD	Međunarodna banka za obnovu i razvoj
JKP	Javno komunalno preduzeće (Javno komunalno preduzeće)
MPŠV	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
MERS	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera
MPA	Višefazni programski pristup
WASEC	Projekat za vodnu sigurnost i prilagođavanje klimatskim promjenama Crne Gore
PAP-ovi	Pogođene strane projekta
PDO	Cilj razvoja projekta
PIU	Jedinica za implementaciju projekta
PROCON	Nacionalna jedinica za implementaciju projekata u oblasti komunalnih usluga i zaštite životne sredine
RAP	Plan akcije za preseljenje
RPF	Okvir politike preseljenja
RWSCMC	Regionalna kompanija za vodosnabdijevanje crnogorskog primorja
SEP	Plan angažmana zainteresovanih strana
TSU	Jedinica za tehničku podršku
WB	Svjetska banka

Rječnik definicija

Krajnji datum	Ovaj datum odgovara svakom takvom datumu kada se službeni zahtjev za utvrđivanje javnog interesa uputi nadležnim organima. Osobe/osobe koje ulaze u područje projekta nakon Roka za preseljenje nisu podobne za naknadu i/ili pomoć pri preseljenju. Slično tome, fiksna imovina (kao što su izgrađene građevine, usjevi, voćke i šumske parcele) uspostavljena nakon roka za prekid neće biti kompenzovana. Jedinica za implementaciju projekta (PIU) treba adekvatno oglašavati krajnji rok, informišući javnost, vlasnike i korisnike imovine o procesu eksproprijacije i vremenu. Krajnji datum će također biti javno objavljen na oglasnim tablama u lokalnim zajednicama i relevantnim opštinama, kao i na prostorima koje zajednica često i često koristi, informišući širu javnost, te na konsultativnim sastancima, uz prateću napomenu sa smjernicama. Javna objava neka se, po potrebi, objavi na često posjećenim lokacijama širom pogođenih područja. Ove informacije će uključivati objavljena upozorenja da osobe i imovina koja se nasele u području projekta nakon roka mogu biti uklonjeni bez naknade.
Ekonomska raseljavanja	Obuhvata sav gubitak izvora prihoda ili sredstava za život kao rezultat sticanja zemljišta ili ograničenog pristupa resursima (zemljište, vodi ili šumi) kao rezultat implementacije projekta, bez obzira na to da li pogođene osobe moraju preseliti na drugu lokaciju ili ne.
Pravo na to	Naknada i drugi oblici pomoći koje osobe pogođene projektom (PAP) imaju pravo primati u skladu sa ovim Okvirom projekta preseljenja (RPF) u odgovarajućoj kategoriji podobnosti.
Eksproprijacija	Odnosi se na oduzimanje ili ograničenje vlasničkih prava na imovinu u odnosu na naknadu prema tržišnoj vrijednosti imovine i zasniva se na ovlasti Vlade za eksproprijaciju, regulisanu Zakonom o eksproprijaciji
Prisilno iseljenje	Odnosi se na trajno ili privremeno uklanjanje protiv volje pojedinaca, porodica i/ili zajednica iz domova i/ili zemljišta koje zauzimaju bez pružanja i pristupa odgovarajućim oblicima pravne i druge zaštite, uključujući sve primjenjive procedure i principe u ovom RPF-u. Korištenje ovlaštenja eksproprijacije, prisilnog sticanja ili sličnih ovlasti neće se smatrati prisilnim iseljenjem pod uslovom da je u skladu sa zahtjevima nacionalnog prava i odredbama ovog RPF-a, te se provodi na način u skladu sa osnovnim principima pravičnog postupka (uključujući pružanje adekvatnog prethodnog obavještenja, značajne mogućnosti za podnošenje žalbi i žalbi), i izbjegavanje upotrebe nepotrebne, nesrazmjerne ili prekomjerne sile).
Prisilno preseljenje	Odnosi se na projektno povezane uticaje preseljenja bez prava da pogođene osobe imaju pravo da odbiju sticanje zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta, fizičko raseljavanje (preseljenje, gubitak stambenog zemljišta ili gubitak skloništa), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemljišta, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili oboje.
Sticanje zemljišta	Odnosi se na sve metode pribavljanja zemljišta za potrebe projekta, što može uključivati potpunu kupovinu, eksproprijaciju imovine i sticanje prava pristupa, kao što su služnosti ili prava prolaza. Kupovina zemljišta može uključivati i: (a) sticanje neiskorištenog ili neiskorištenog zemljišta, bez obzira na to da li se vlasnik zemljišta oslanja na to zemljište radi prihoda ili egzistencije; (b) oduzimanje javnog zemljišta koje koriste ili koriste pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaji projekata koji rezultiraju potapanjem zemljišta ili na drugi način neupotrebljivim ili nepristupačnim. "Zemlja" uključuje sve što raste na zemljištu ili je trajno pričvršćeno za njega, poput usjeva, zgrada i drugih poboljšanja, te pripadajućih vodenih tijela.

Izvor prihoda	Odnosi se na čitav spektar sredstava koja pojedinci, porodice i zajednice koriste za zaradu, kao što su prihodi zasnovani na platama, poljoprivreda, ribarstvo, sakupljanje hrane, drugi izvori prihoda zasnovani na prirodnim resursima (ekosistemske usluge), sitna trgovina i barter.
Naknada za preseljenje	Naknada za troškove direktno povezane sa preseljenjem/preseljenjem domaćinstva ili poslovnog prostora. To se može platiti gotovinom ili direktnom podrškom za selidbu (logistika kao što su kamioni za selidbu, radna snaga i slično). Dogovori u naturi podložni su zahtjevu i dogovoru PAP-ova.
Fizičko pomicanje	Gubitak skloništa i imovine nastale usljed sticanja nekretnine povezane s Projektom, što zahtijeva da PAP-ovi premjeste iz doma, radnog mjesta ili poslovnog prostora na drugu lokaciju.
Pogođena osoba projekta (PAP)	Svaka osoba koja, kao rezultat implementacije (pod)projekta, pretrpi posljedice naziva se Pogođena Osoba Projekta.
Trošak zamjene	Trošak zamjene definisan je kao metoda vrednovanja koja donosi naknadu dovoljnu za zamjenu imovine, plus neophodne transakcijske troškove povezane sa zamjenom imovine. Gdje postoje funkcionalna tržišta, trošak zamjene je tržišna vrijednost utvrđena nezavisnom i kompetentnom procjenom nekretnina, plus transakcijski troškovi. Gdje ne postoje funkcionalna tržišta, trošak zamjene može se odrediti alternativnim metodama, kao što je izračunavanje vrijednosti proizvodnje za zemljište ili proizvodnu imovinu, ili neamortizirana vrijednost zamjenskog materijala i rada za izgradnju objekata ili druge fiksne imovine, plus transakcioni troškovi. U svim slučajevima gdje fizičko raseljavanje rezultira gubitkom skloništa, trošak zamjene mora biti barem dovoljan da omogući kupovinu ili izgradnju stanova koji ispunjavaju prihvatljive minimalne standarde kvaliteta i sigurnosti zajednice. Metoda procjene za određivanje troškova zamjene treba biti dokumentovana i uključena u relevantne dokumente za planiranje preseljenja. Transakcijski troškovi uključuju administrativne takse, takse za registraciju ili vlasništvo, razumne troškove preseljenja i slične troškove koji se nameću pogođenim osobama.
Ograničenja o korištenju zemljišta	Odnosi se na ograničenja ili zabrane korištenja poljoprivrednog, stambenog, komercijalnog ili drugog zemljišta koje se direktno uvode i primjenjuju kao dio projekta. To može uključivati ograničenja pristupa zakonski određenim parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja pristupa drugim zajedničkim resursima i ograničenja korištenja zemljišta unutar komunalnih služnosti ili sigurnosnih zona.
Zainteresovane strane	Svi pojedinci, grupe, organizacije i institucije koje su zainteresovane i potencijalno pogođene Projektom, ili koje imaju interes i sposobnost da utiču na Projekat.
Prelazna dozvola	Odnosi se na jednokratnu (novčanu ili drugu) pomoć koja se pruža za preseljenje članova domaćinstva i njihove imovine (ili poslovne opreme i inventara) domaćinstvima koja biraju novčanu naknadu i osiguravaju vlastiti zamjenski smještaj, uključujući izgradnju novih stanova. Ako planirane lokacije preseljenja (za stambene ili poslovne objekte) nisu spremne za useljenje u trenutku fizičkog preseljenja, plan uspostavlja prelazni iznos dovoljan za pokrivanje privremenih troškova najma i drugih troškova dok ne postane dostupno useljenje.
Naknada za preseljenje	Odnosi se na jednokratnu (novčanu ili drugu) pomoć za pokrivanje troškova preseljenja članova domaćinstva i njihovog kućnog inventara (ili poslovne opreme i zaliha)
Ranjiva grupa/pojedinci	Odnosi se na osobe ispod granice siromaštva, bezzemlje, starije osobe, žene i djecu, te one koji zbog spola, etničke pripadnosti, dobi, fizičkog ili mentalnog invaliditeta, ekonomske nepovoljnosti ili društvenog statusa mogu biti više pogođeni preseljenjem od drugih ili koji mogu biti ograničeni u mogućnosti da traže ili koriste pomoć za preseljenje i povezane razvojne beneficije.

1. UVOD I POZADINA PROJEKTA

1.1. Pozadina i opis WASEC projekta

Vodna sigurnost Crne Gore i prilagođavanje klimatskim promjenama (WASEC) je faza 1 desetogodišnjeg višefaznog programskog pristupa (MPA) osmišljenog da transformiše vodni sektor Crne Gore i podrži agendu pristupanja zemlje EU. Projekat finansiraju Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)¹ i OPEC fond za međunarodni razvoj, sa ukupnim troškovima projekta od približno 58 miliona američkih dolara (IBRD: 35 miliona američkih dolara; OPEC fond: 23 miliona američkih dolara).

Cilj razvoja projekta (PDO) je unaprijediti vodnu sigurnost i klimatski otporne vodne usluge u Crnoj Gori.

Projekat je organizovan u četiri komponente:

- Komponenta 1 — Strateška ulaganja u infrastrukturu i otpornost vodnih usluga (približno 40 miliona EUR): Finansira rehabilitaciju, modernizaciju i proširenje vodovodnih i kanalizacionih mreža kroz 21 prioritetni podprojekat u opštinama u primorskoj, centralnoj i sjevernoj regijama Crne Gore.
- Komponenta 2 — Integrisani pristupi za obezbjeđenje održivog vodosnabdijevanja u priobalnom području (približno 5 miliona EUR): Obuhvata proširenje postrojenja za preradu vode na Skadarskom jezeru i hidromorfološke i hidrogeološke studije rijeke Morača.
- Komponenta 3 — Jačanje povoljnog okruženja za upravljanje vodnim sektorom (približno 2,5 miliona EUR): Podržava institucionalne i političke reforme, uključujući Nacionalnu strategiju za razvoj vodnih usluga, reviziju metodologije tarifa i digitalnu platformu za benchmarking.
- Komponenta 4 — Upravljanje projektima (približno 2,5 miliona EUR): Finansije, PIU (PROCON), operativni troškovi i koordinacija projekata.

^{1 1} Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD) je pravno lice unutar Grupe Svjetske banke koje finansira ovaj projekat. "Svjetska banka" i "IBRD" se koriste naizmjenično u ovom dokumentu i odnose se na istu instituciju.

2. PRINCIPI I CILJEVI KOJI USMJERAVAJU PRIPREMU I SPROVOĐENJE PRESELJENJA

Ovaj Okvir politike preseljenja (RPF) uspostavlja ključne principe za sticanje i preseljenje zemljišta, osiguravajući da proces i rezultati budu materijalno usklađeni sa:

- zakonodavstvo u Crnoj Gori; i
- Svjetski bankarski okvir za okoliš i društvo (ESF), posebno ESS5: "Eksproprijacija zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje".

2.1. Procijenjeni uticaji i opravdanje RPF-a

Uticaji vezani za zemljište povezani s projektom mogu se prvenstveno pojaviti u okviru Komponente 1. Takvi uticaji mogu uključivati direktnu kupovinu zemljišta, sticanje zemljišta putem eksproprijacije, uspostavljanje prava pristupa (npr. službenosti i prava prolaza) i ograničenja korištenja zemljišta vezana za projekte. Projekat će podržavati aktivnosti širom Crne Gore, stoga vjerovatnoća, obim, lokacije i zona uticaja ovih aktivnosti, kao i njihov uticaj na strukture, fiksnu imovinu i egzistenciju, još nisu u potpunosti poznati u ovoj fazi. Međutim, očekuje se da će zahtjevi za zemljište biti umjereni i uglavnom ograničeni na privatno poljoprivredno zemljište. Većina projektnih aktivnosti očekuje se da se sastoji od radova na rehabilitaciji na postojećem javnom zemljištu. Međutim, neki podprojekti u određenim opštinama mogu zahtijevati eksproprijaciju zemljišta. Također je moguće da zemljište pogođeno projektom na nekim lokacijama zauzimaju neformalni ili neovlašteni korisnici. Svaki takav slučaj biće identifikovan i riješen kroz proces provjere i dubinske analize u skladu sa zahtjevima ovog RPF-a i ESS5.

Za Komponentu 2 nisu identifikovana nijedna neriješena pitanja vezana za prethodnu eksproprijaciju zemljišta u Bolje Sestre, niti postoje tekući sudski postupci ili sporovi vezani za zemljište vezane za lokaciju. Budući da će svi planirani radovi biti izvedeni unutar granica postojećeg javnog zemljišta, ne očekuje se da će aktivnosti zahtijevati dodatno trajno sticanje zemljišta ili uzrokovati privremene prekide pristupa zemljištu, sredstvima za život ili ekonomskim aktivnostima.

Kako se projekat provodi kroz višefazni program koji obuhvata veliki broj opština i sistema za vodu i otpadne vode širom Crne Gore, tačna lokacija i obim pojedinačnih podprojekata još nisu poznati. Kao rezultat toga, nije moguće utvrditi sve potencijalne uticaje vezane za zemljište u ovoj fazi. Iz tog razloga, RPF je najprikladniji instrument, umjesto da se unaprijed pripremaju Akcioni planovi preseljenja (RAP) specifični za lokaciju. RPF postavlja principe, procedure i odgovornosti koje će usmjeravati upravljanje pitanjima sticanja i preseljenja zemljišta, te pruža okvir za provjeru i procjenu potencijalnih uticaja u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i ESS5.

Kada se pojedinačni podprojekti identifikuju, provest će se potrebna pažnja i, gdje je potrebno, pripremiti se RAP-ovi specifični za lokaciju u skladu s identifikovanim rizicima i uticajima. Fizičko ili ekonomsko raseljavanje neće se desiti dok relevantni planovi ne budu pripremljeni, konsultovani sa pogođenim dionicima i odobreni od strane Svjetske banke.

2.2. Ciljevi ovog RPF-a

Cilj ovog RPF-a je uspostaviti principe, procedure, institucionalne aranžmane i mehanizme implementacije koji će se primjenjivati kada aktivnosti projekta rezultiraju eksproprijacijom zemljišta, ograničenjima korištenja zemljišta ili prisilnim preseljenjem, u skladu sa ESS5. S obzirom na ocjenu značajnog rizika Projekta, ovaj RPF će biti odobren od strane Svjetske banke prije objave.

Konkretno, RPF:

- definiše procedure za provjeru uticaja, dužnu pažnju i usklađenost sa nacionalnim zakonodavstvom i ESS5;
- predstavlja analizu jaza između nacionalnog prava i ESS5 i mjere za osiguranje potpune usklađenosti sa međunarodnom dobrom praksom;
- uspostavlja kriterije podobnosti, metode vrednovanja i matricu prava kako bi se osigurala naknada po punoj cijeni zamjene;
- postavlja principe za minimiziranje uticaja, obnavljanje sredstava za život i pružanje dodatne podrške ranjivim grupama i ženama;
- pojašnjava institucionalne uloge i odgovornosti za implementaciju;
- definiše zahtjeve za konsultacije, objavljivanje i angažman zainteresovanih strana tokom cijelog procesa preseljenja;
- uspostavlja mehanizme praćenja, izvještavanja i evaluacije; i
- pruža mehanizam za žalbe na nivou projekta koji omogućava pogođenim osobama da iznesu zabrinutosti i dobiju pravovremeno besplatno rješenje.

Ovaj RPF osigurava da se svi uticaji preseljenja koji nastaju u okviru Projekta upravljaju u materijalnoj usklađenosti sa ESS5.

Ovaj RPF se može aktivirati kada aktivnosti WASEC-a dovedu do bilo kojeg od sljedećeg, bez obzira da li dođe do fizičkog premještanja:

- Trajno sticanje zemljišta (javnog ili privatnog) za projektnu infrastrukturu.
- Privremeno zauzimanje zemljišta tokom izgradnje (uključujući pripremne zone, pristupne staze ili skladištenje cijevi).
- Ograničenja pristupa ili korištenja zemljišta zbog sigurnosnih zona, prava prolaza ili drugih zahtjeva projekta.
- Ekonomsko raseljavanje, uključujući gubitak usjeva, drveća, preduzeća ili izvora prihoda uslijed sticanja zemljišta ili ograničenja pristupa.

3. OPIS PROCESA PRIPREME I ODOBRENJA PLANOVA PRESELJENJA

3.1. Instrumenti preseljenja

3.1.1. Društvena analiza podprojekata fokusira se na eksproprijaciju zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i uticaje prisilnog preseljenja.

PIU će dobiti preliminarne informacije od opština kada budu poznate lokacije predloženih podprojekata. Potrebne informacije trebaju uključivati opise prirode, obima i lokacije predloženih podprojekata, uz mape lokacija i sve druge potrebne detalje. Korištenjem kontrolne liste za preseljenje navedene u Aneksu 2 ovog RPF-a, društveni stručnjak unutar PIU će na licu mjesta provjeriti informacije dostavljene u saradnji sa lokalnim vlastima, kako bi se potvrdilo da li projekat ima potencijalne posljedice prisilnog preseljenja.

Pregled aktivnosti će obavljati društveni stručnjak PIU-a. Izvještaji o provjeri bit će odobreni od strane šefa PIU i dostavljeni Svjetskoj banci na odobrenje. Pregled će se oslanjati na sljedeće kriterije i imati za cilj da vjerno utvrdi da li predloženi podprojekti imaju negativne uticaje na:

- gubitak skloništa, fizičko raseljavanje;
- imovinu/resurse ili pristup imovini/resursima;
- gubitak izvora prihoda ili sredstava za život;
- gubitak ili gubitak pristupa zemljištu;
- gubitak poslovanja, i trajnog i privremenog;
- gubitak pristupa obrazovanju i zdravlju zajednice;
- gubitak prava na zaštitu zajednice;
- ranjive osobe i domaćinstva.

Društvena analiza će identificirati osobe sa formalnim pravima na zemlju i imovinu (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata zakonima zemlje). Analiza će također identificirati osobe koje nemaju formalna prava na zemljište, ali imaju pravo na to zemljište i imovinu. Neće se oslanjati samo na korištenje i analizu sekundarnih podataka koji su lako dostupni, već će biti potrebna i anketa bez prekidanja kako bi se potvrdilo da sekundarni podaci pružaju istini, pouzdani i tačni prikaz društvenog okruženja. U slučajevima kada se iz ankete bez prelaska mogu izvući konačne odluke, dodatni naponi će se uložiti u prikupljanje i verifikaciju informacija kroz intervju sa ključnim informantima, diskusije fokus grupa i druge adekvatne metodologije. Ako analiza utvrdi da su takvi uticaji kao što je gore opisano prisutni na zemljištu pogođenom podprojektom, biće pripremljen primjenjivi RAP na osnovu principa i smjernica koje daje RPF.

3.1.2. RAP-ovi

Minimalni elementi RAP-a

Obim i nivo detalja RAP-a variraju u zavisnosti od veličine i složenosti preseljenja uzrokovanog podprojektom. Plan se zasniva na ažurnim i pouzdanim informacijama o (a) predloženom podprojektu i njegovim potencijalnim uticajima na raseljene osobe i druge negativno pogođene grupe, (b) odgovarajućim i izvodljivim mjerama ublažavanja, te (c) pravnim i institucionalnim aranžmanima potrebnim za efikasnu implementaciju mjera preseljenja.

Svaki RAP specifičan za lokaciju mora sadržavati najmanje sljedeće elemente kako je navedeno u ESS5:

- Opis projekta: Opšti opis projekta i identifikacija područja projekta;

- Identifikacija potencijalnih uticaja: aktivnosti koje dovode do raseljavanja, obim i obim sticanja zemljišta i uticaji na objekte i drugu stalnu imovinu, ili nametnuta ograničenja korištenja, alternative koje se razmatraju za izbjegavanje ili minimiziranje raseljavanja, mehanizmi za minimiziranje raseljavanja tokom realizacije projekta itd.;
- Ciljevi: Glavni ciljevi programa preseljenja;
- Popis stanovništva i osnovne socioekonomske studije;
- Pravni okvir: obavezna eksproprijacija i nametanje ograničenja korištenja zemljišta i priroda naknade povezane s tim, u smislu metodologije procjene i vremena isplate, kao i primjenjivih pravnih i administrativnih procedura, uključujući opis pravnih lijekova dostupnih raseljenim licima u sudskom procesu, zakone i propise koji se odnose na agencije odgovorne za provođenje aktivnosti preseljenja, praznine, ako ih ima, između lokalnih zakona i praksi i ESS5, te mehanizme za premošćavanje takvih jaza.
- Institucionalni okvir: identifikacija agencija odgovornih za aktivnosti preseljenja, procjena institucionalnog kapaciteta takvih agencija, koraci koji se predlažu za unapređenje institucionalnog kapaciteta agencija itd.;
- Podobnost: Definicija raseljenih osoba i kriteriji za utvrđivanje njihove podobnosti za naknadu i drugu pomoć pri preseljenju, uključujući relevantne granične datume;
- Procjena i naknada za gubitke: metodologija koja se koristi u procjeni gubitaka radi utvrđivanja njihovog troška zamjene; i opis predloženih vrsta i nivoa naknada prema lokalnom zakonu i dopunskim mjerama koje su potrebne za postizanje vrijednosti troškova zamjene,
- U slučaju projekata koji utiču na egzistenciju ili generisanje prihoda, plan zajmoprimca će uključivati mjere koje omogućavaju pogođenim osobama da poboljšaju, ili barem obnove, svoje prihode ili egzistenciju
- Učešće zajednice: Uključenost raseljenih osoba (uključujući zajednice domaćine, gdje je relevantno), strategija konsultacija i učešće raseljenih osoba u dizajniranju i implementaciji aktivnosti preseljenja, sažetak izraženih stavova i kako su ti stavovi uzeti u obzir, ponuđene alternative preseljenja i izbori koje su donijele raseljene osobe, institucionalizirani aranžmani putem kojih raseljene osobe mogu izraziti svoje zabrinutosti projektu ovlaštenja i mjere za osiguranje adekvatne zastupljenosti ranjivih grupa;
- Raspored implementacije: navođenje očekivanih datuma raseljavanja i procijenjenih datuma početka i završetka svih aktivnosti plana preseljenja;
- Troškovi i budžet: prikazivanje kategoriziranih procjena troškova za sve aktivnosti preseljenja;
- Mehanizam za žalbe: specifične za podprojekte, pristupačne i pristupačne procedure za rješavanje sporova trećih strana nastalih raseljavanjem ili preseljenjem;
- Praćenje i evaluacija: Aranžmani za praćenje aktivnosti raseljavanja i preseljenja od strane implementacione agencije, dopunjeni nadzornicima trećih strana, pokazatelji praćenja performansi radi mjerenja ulaza, izlaza i ishoda za aktivnosti preseljenja, uključivanje raseljenih osoba u proces praćenja itd.

Odredbe za prilagođavanje implementacije preseljenja trebale bi biti uključene u RAP kako bi se odgovorilo na nepredvidive uslove projekta ili nepredviđene prepreke postizanju zadovoljavajućih rezultata preseljenja.

Kada okolnosti projekta zahtijevaju fizičko preseljenje stanovnika (ili preduzeća), planovi preseljenja zahtijevaju dodatne informacije i elemente planiranja. Dodatni zahtjevi uključuju:

- Prijelazna pomoć: opisuju oblike pomoći koji se pružaju za preseljenje članova domaćinstva i njihove imovine i u prelaznom periodu;
- zaštitu okoliša i upravljanje planiranim lokacijama za preseljenje;

- Konsultacije o aranžmanima preseljenja: opisuje proces konsultacija sa fizički raseljenim osobama o njihovim preferencijama u vezi sa alternativama preseljenja, izborima vezanim za oblike naknade i tranzicione pomoći itd.;
- Prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje, uz identifikaciju održive alternativne lokacije.

Predviđeni obim aktivnosti sticanja zemljišta je mali, ali u slučaju da eksproprijacija zemljišta ili ograničenja korištenja ili pristupa zemljištu ili prirodnim resursima izazovu značajnu ekonomsku raseljavanje, aranžmani za pružanje dovoljno prilika raseljenim osobama da poboljšaju ili barem obnove svoje egzistencije također se uključuju u RAP ili u poseban plan unapređenja životnih uslova.

To uključuje:

- Direktna zamjena zemljišta: za RAP-ove zasnovane na poljoprivrednim izvorima prihoda, RAP pruža opciju za dobijanje zamjenskog zemljišta ekvivalentne proizvodne vrijednosti ili pokazuje da nije dostupno dovoljno zemljišta iste vrijednosti, itd.;
- Gubitak pristupa zemljištu ili resursima: opisuje načine za pribavljanje zamjena ili alternativnih resursa, ili na drugi način pruža podršku za alternativne izvore prihoda;
- Podrška za alternativne izvore prihoda: opisuje izvodljive aranžmane za pronalaženje zaposlenja ili osnivanje biznisa, uključujući pružanje relevantne dodatne pomoći uključujući obuku vještina, kredite, licence ili dozvole, ili specijaliziranu opremu. Kako je opravdano, planiranje egzistencije pruža posebnu pomoć ženama, manjinama ili ranjivim grupama koje mogu biti u nepovoljnom položaju u obezbjeđivanju alternativnih izvora prihoda;
- Razmatranje prilika za ekonomski razvoj: identifikuje i procjenjuje izvodljive prilike za unapređenje životnih uslova kao rezultat procesa preseljenja, uključujući projekte usklađene sa međunarodnim standardima. To može uključivati, na primjer, povlaštene ugovore o zaposlenju na projektima, podršku razvoju specijaliziranih proizvoda ili tržišta, preferencijalno komercijalno zoniranje i trgovinske aranžmane itd.;
- Tranzicijska podrška: opisuje tranzicijsku podršku onima čiji će životni uslovi biti narušeni.

3.1.3. Proces razvoja i odobravanja RAP-ova

Aktivnosti vezane za pripremu lokacija-specifičnih, podprojektnih RAP-ova biće otkrivene na način koji omogućava značajno učešće PAP-ova. To podrazumijeva da će faza preliminarnih priprema uključivati objavljivanje priprema za popis stanovništva, objavljivanje rezultata popisa uz poštivanje privatnosti ličnih podataka, objavljivanje socio-ekonomske osnovne procjene, kao i objavljivanje nacrtu RAP-a. Svrha javnog objavljivanja i diskusija je osigurati značajno učešće PAP-ova u procesu pripreme, implementacije i praćenja instrumenata preseljenja, oslanjajući se na najbolje prakse istaknute u sličnim projektima širom svijeta.

Popisne ankete i osnovne socioekonomske studije čine osnovne elemente RAP-a. Svrha popisa na nivou domaćinstva je identifikacija i popis PAP-ova te izrada inventara pogođene imovine. Popisna anketa također ima druge ključne funkcije:

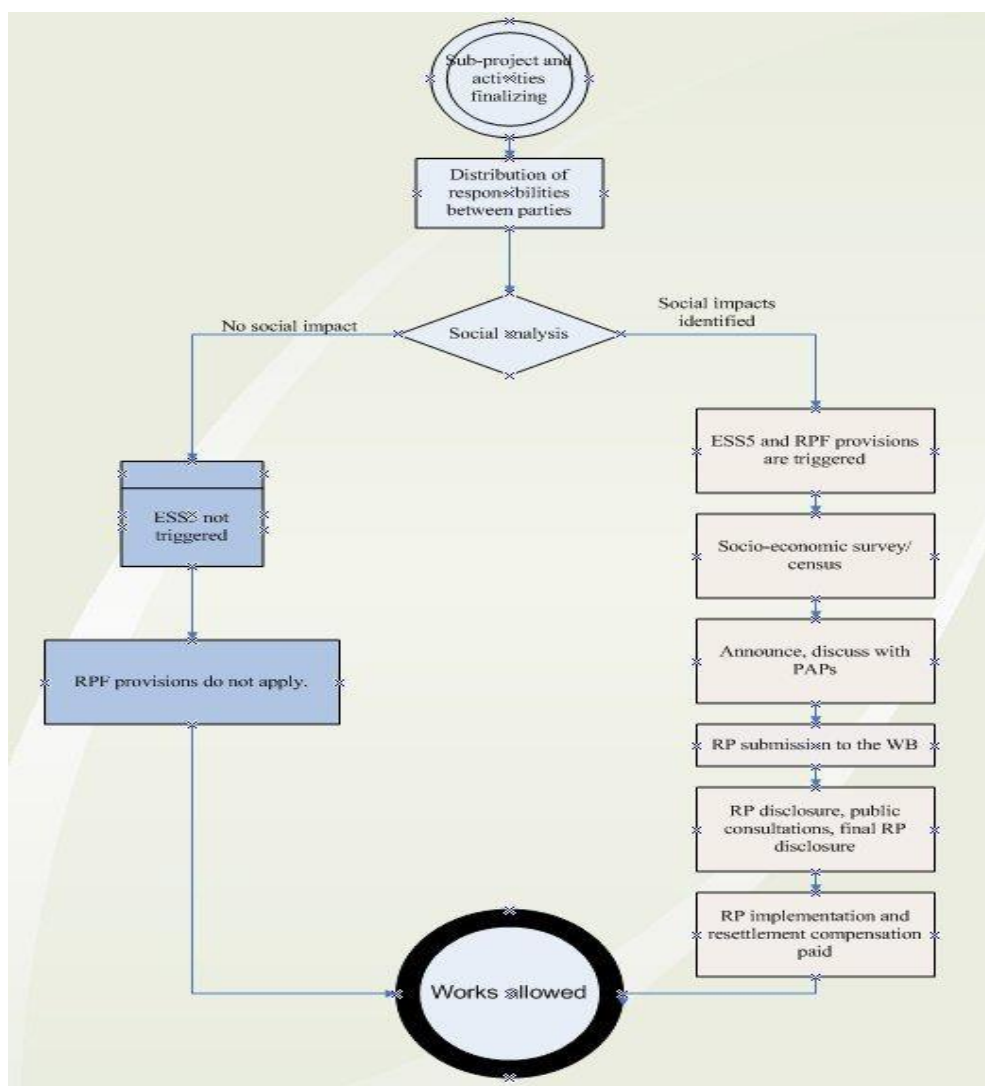
- identificirati karakteristike raseljenih domaćinstava, uključujući opis proizvodnih sistema, rada i organizacije domaćinstva;
- pružaju osnovne informacije o životnim izvorima PAP-ova (uključujući, gdje je relevantno, nivoe proizvodnje i prihode ostvarene od formalnih i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životnom standardu (uključujući zdravstveno stanje) raseljene populacije;

- pružiti informacije o ranjivim grupama ili osobama za koje bi mogle biti potrebne posebne mjere;
- identificirati javnu ili zajedničku infrastrukturu, imovinu ili usluge koje mogu biti pogođene; pružiti osnovu za dizajn i budžetiranje programa preseljenja; i
- Uspostavljanje osnovnih uslova za potrebe praćenja i evaluacije

Kako Svjetska banka (WB) može smatrati relevantnim, mogu biti potrebne dodatne studije na sljedeće teme kako bi se dopunila ili informisala anketa popisa:

- sistemi vlasništva i prijenosa zemljišta, uključujući inventar zajedničkih prirodnih resursa od kojih ljudi crpe egzistenciju i izdržavanje, itd.;
- obrasce društvene interakcije u pogođenim zajednicama, uključujući društvene mreže i sisteme društvene podrške, i kako će ih projekat promijeniti; i
- društvene i kulturne karakteristike raseljenih zajednica, uključujući opis formalnih i neformalnih institucija (npr. zajedničke organizacije, ritualne grupe, nevladine organizacije (NVO)) koje mogu biti relevantne za strategiju konsultacija i za dizajniranje i implementaciju aktivnosti preseljenja.

Prvi nacrt RAP-a treba biti dostavljen Svjetskoj banci na pregled i odobrenje, a zatim objavljen (na engleskom i crnogorskom jeziku) od strane PIU u područjima dostupnim pogođenim osobama, lokalnim novinama u zajednicama pogođenim relevantnim podprojektom i putem internet portala PIU, nakon čega slijedi javna konsultacija sa lokalnim zajednicama i zainteresovanim stranama. PIU će također izdati sažete informacije o RAP-u, kao vodič za eksproprijaciju zemljišta i naknadu, koje će se distribuirati tokom javnih konsultacija ili tokom prvog narednog sastanka sa PAP-ovima nakon početka eksproprijacije. Ovo je kako bi se osiguralo da pogođene osobe razumiju procedure kompenzacije i znaju šta mogu očekivati u različitim fazama podprojekta (na primjer, kada će im biti data ponuda, koliko dugo će imati za odgovor, procedure za žalbe, pravne procedure koje treba slijediti ako pregovori propadnu itd.). Rezultati konsultacija će biti dokumentovani i prijavljeni zajedno sa konačnim dokumentom RAP-a te poslani WB-u na "Bez prigovora". Konačni RAP će ponovo biti objavljen u područjima dostupnim pogođenim osobama, objavljivan u lokalnim novinama u zajednici pogođenoj relevantnim podprojektom i na internet portalu PIU-a, te dostupan tokom cijelog životnog ciklusa podprojekta.

Slika 1 - Dijagram toka odobravanja RAP-a

3.1.4. RAP implementacija

Fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje za bilo koji podprojekat neće se desiti dok lokacije-specifični RAP-ovi ne budu finalizirani i odobreni od strane Banke, te dok se ne implementiraju mjere ublažavanja predviđene odgovarajućim RAP-om.

Revizija preseljenja

Ovaj Ekološki i društveni standard (ESS) 5 primjenjuje se na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko raseljavanje koje se dešava prije ili paralelno sa implementacijom projekta, predviđajući ili pripremajući se za projekat. Ako se takvi slučajevi identifikuju kroz društvenu analizu podprojekata, reviziju će provesti specijalista za preseljenje (koji će biti angažovan po potrebi u takvim slučajevima) da: (a) dokumentuje i procijeni adekvatnost mjera ublažavanja primijenjenih u svjetlu ESS5; (b) procijeniti usklađenost s nacionalnim zakonodavstvom; (c) identificirati praznine u ispunjavanju zahtjeva ESS5 i ovog RPF-a;

(d) identificirati sve pritužbe, pritužbe ili druge neriješene probleme; i (e) odrediti mjere za zatvaranje utvrđenih praznina i rješavanje pritužbi. Ova dubinska analiza se provodi u dogovorenom vremenskom okviru koji uzima u obzir kontekst projekta i značaj prethodnog preseljenja. Možda neće biti moguće retroaktivno ispuniti određene aspekte ESS5, kao što su konsultacije i otkrivanje informacija. Dubinska pažnja može uključivati pregled relevantnih dokumenata, terenske posjete, intervju i konsultacije sa

pogođenim osobama i drugim ključnim zainteresovanim stranama. Odobrenje takvog revizorskog izvještaja od strane Banke i implementacija mjera za popunjavanje praznina preduslov su za početak podprojekata u takvim slučajevima.

Ovaj odjeljak uspostavlja zahtjeve za pripremu, odobravanje i implementaciju instrumenata preseljenja specifičnih za lokaciju prema ovom okviru politike preseljenja (RPF). Sastoji se od dva dijela: Dio 1 određuje sekvencijalni proces od selekcije lokacije do odobrenja Svjetske banke i verifikovane implementacije RAP-a; Dio 2 propisuje minimalne sadržajne i strukturne zahtjeve primjenjive na bilo koji Plan za preseljenje (RAP) ili Plan obnove životnih uslova (LRP) pripremljene u vezi sa aktivnostima Projekta. Dva dijela su komplementarna i moraju se čitati i primjenjivati zajedno.

Neupitni uslov ovog RPF-a je da se formalno ne može pokrenuti postupak eksproprijacije dok se ne pripremi, odobri i objavi Akcioni plan preseljenja specifičan za lokaciju (RAP). Isto tako, ne smije se oduzimati zemljište niti započeti građevinski radovi na bilo kojoj pogođenoj lokaciji dok RAP ne bude u potpunosti implementiran. Potpuna implementacija podrazumijeva isplatu naknade uz pune troškove zamjene, pružanje pomoći pri preseljenju, tranziciju i podršku za obnovu egzistencije, te sva druga prava na koja pogođene osobe imaju pravo prema RAP-u, prije njihovog raseljavanja. Za svaki WASEC podprojekat koji pokreće ESS5, slijedi se sljedeći proces od deset koraka:

Tabela 1 Proces pripreme i odobravanja planova preseljenja

Korak	Opis
Korak 1	Pregled lokacije: PIU (PROCON) E&S specijalista će provesti E&S pregled svakog predloženog podprojekta koristeći kontrolnu listu za provjeru priloženu u Aneksu 1. Pregled će utvrditi da li se očekuju eksproprijacija zemljišta, privremena ograničenja pristupa ili ekonomsko raseljavanje, te da li je potreban puni ili skraćeni RAP (za uticaje manje od 200 osoba).
Korak 2	Popis pogođenih osoba: Kada se usklađenost podprojekta dovoljno definiše, provodi se socioekonomski popis svih pogođenih osoba. Popis mora identificirati sve PAP-ove po imenu, sastavu domaćinstva, kategoriji vlasništva nad zemljom, pogođenoj imovini i ugroženim izvorima prihoda. Krajnji datum će biti objavljen i evidentiran na početku popisa.
Korak 3	Detaljna procjena uticaja: Na osnovu popisa, biće pripremljena detaljna procjena svih pogođenih imovina, uključujući površinu zemljišta (trajnu i privremenu), objekte, usjeve, drveće, poslovnu imovinu i prava pristupa koja su pogođena. Procjene imovine će provoditi nezavisni licencirani procjenitelj koji primjenjuje metodologiju zamjenskih troškova.
Korak 4	Priprema Matrice prava: Na osnovu procjene uticaja, za svaki podprojekat će se pripremiti Matrica prava (u skladu sa Sekcijom 6 ovog RPF-a), koja precizira paket naknada i pomoći za svaku kategoriju PAP-a i svaku vrstu uticaja.
Korak 5	Smislena konsultacija: Najmanje dva kruga konsultacija sa svim PAP-ovima: prvi koji predstavi nacrt procjene uticaja i matrice prava; drugi je predstavio nacrt RAP-a i dobio povratne informacije prije finalizacije. Konsultacije će se provoditi na crnogorskom jeziku, u vremenima i na lokacijama dostupnim svim pogođenim osobama, uključujući žene i osobe s invaliditetom.
Korak 6	Nacrt pripreme RAP-a: Integracija podataka popisa, procjene uticaja, matrice prava, izvještaja o konsultacijama i plana obnove sredstava za život u nacrt RAP dokumenta, u skladu sa zahtjevima ESS5 i predloškom iz Priloga 2 ovog RPF-a.
Korak 7	Interna revizija: Društveni stručnjak PIU (PROCON) će pregledati nacrt RAP-a radi usklađenosti sa ovim RPF-om i ESS5. PIU će potvrditi da su svi PAP-ovi identifikovani, svi uticaji procijenjeni i da je matrica prava potpuna i dosljedna.
Korak 8	Objava: Nacrt RAP-a bit će javno objavljen na web stranici PIU (PROCON) i u relevantnim opštinskim uredima, na crnogorskom i engleskom jeziku, u minimalnom periodu od 14 kalendarskih dana prije podnošenja Svjetskoj banci.

Korak 9	Odobrenje Svjetske banke: Nacrt RAP-a mora biti dostavljen Svjetskoj banci na pregled i odobrenje. Građevinski radovi na relevantnoj lokaciji neće početi dok Svjetska banka ne dobije prigovor.
Korak 10	Implementacija i nadzor: Naknada i sva pomoć za preseljenje biće u potpunosti isplaćeni svim podobnim PAP-ovima prije nego što se odobre pristup zemljištu za civilne radove. PIU će pratiti implementaciju RAP-a i izvještavati o napretku u polugodišnjim izvještajima o napretku E&S Svjetskoj banci.

4. PROCJENA UTICAJA PRESELJENJA I PROCIJENJENOG BROJA I KATEGORIJA RASELJENIH OSOBA, KOLIKO JE TO IZVODLJIVO

S obzirom na to da lokacije podprojekata prema Komponenti 1 još nisu utvrđene, ovaj RPF primjenjuje širok i oprezan pristup identifikaciji potencijalnih uticaja i gubitaka. Matrica prava i mjere ublažavanja opisane ovdje pokrivaju puni spektar potencijalnih uticaja, bez obzira na specifične karakteristike lokacije, i primjenjivat će se i prilagođavati prema potrebi u svakom RAP-u specifičnom za lokaciju u skladu s međunarodnim najboljim praksama.

5. KRITERIJI PODOBNOSTI ZA DEFINISANJE RAZLIČITIH KATEGORIJA RASELJENIH OSOBA

Sve osobe pogođene Projektom koje izgube zemljište, pristup zemljištu, imovini ili resursima zbog WASEC podprojekata imaju pravo na naknadu i pomoć prema ovom RPF-u, bez obzira na njihov formalni pravni status. Podobnost se utvrđuje putem popisa koji se provodi prije krajnjeg roka za svaki podprojekat.

5.1. Klasifikacija pogođenih osoba prema ESS5

U skladu sa ESS5, pogođene osobe mogu se klasificirati kao osobe koje:

- (a) imati formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu;
- (b) nemaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu, ali imaju pravo na zemljište ili imovinu koja je priznata ili prepoznatljiva prema nacionalnom pravu; ili
- (c) nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili pravo na zemljište ili imovinu koju zauzimaju ili koriste.

Kategorija (a) — Osobe sa formalnim zakonskim pravima. Pogođene osobe koje imaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu su one koje posjeduju formalnu dokumentaciju prema nacionalnom zakonodavstvu koja dokazuje njihova prava, ili čija su prava izričito priznata nacionalnim zakonodavstvom bez potrebe za dodatnom dokumentacijom. U najjednostavnijem slučaju, zemljište je uredno registrovano na ime pojedinaca ili zajednica. Osobe koje drže zakup zemljišta imaju pravo na naknadu za ulaganja u zemljište (strukture, usjevi, infrastruktura), ali ne i za samo zemljište.

Kategorija (b) — Osobe sa prepoznatljivim zahtjevima. Pogođene osobe koje nemaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu, ali imaju priznat ili prepoznatljiv zahtjev prema nacionalnom pravu, mogu pripadati različitim grupama. Mogli su koristiti zemlju generacijama bez formalne dokumentacije, na osnovu običajnih ili tradicionalnih aranžmana korištenja zemljišta koje je zajednica prihvatila i priznala nacionalna legislativa. U drugim slučajevima, osobe možda nikada nisu dobile formalne vlasničke listove, ili njihovi dokumenti mogu biti nepotpuni ili izgubljeni. Također mogu imati zahtjev zasnovan na protivnom posjedovanju ako su koristili zemljište određeni period prema nacionalnom zakonu, bez formalnog osporavanja od strane vlasnika.

Kategorija (c) — Osobe bez zakonskih prava ili prepoznatljivih zahtjeva. Pogođene osobe koje nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili pravo na zemljište ili imovinu koju koriste ili koriste također imaju pravo na pomoć prema ESS5. To mogu biti sezonski korisnici resursa, kao što su stočari, stočari, ribari ili lovci (iako, ako su prava takvih korisnika priznata nacionalnim zakonom, mogu pripadati kategoriji (a) ili (b)). Također mogu biti osobe koje zauzimaju zemljište suprotno važećim zakonima. Osobe u ovoj kategoriji nemaju pravo na naknadu za zemljište, ali imaju pravo na podršku za egzistenciju i naknadu za imovinu koju posjeduju.

5.2. Krajnji datum

Zvanično će biti utvrđen i javno objavljen krajnji rok za svaki podprojekat prije početka popisnih aktivnosti. Krajnji rok za formalne vlasnike je datum podnošenja prijedloga eksproprijacije nadležnom organu, kako je propisano Zakonom o eksproprijaciji. Granični datum za neformalne korisnike je datum početka osnovne socio-ekonomske ankete.

Osobe koje uspostave prisustvo na lokaciji projekta nakon važećeg roka neće imati pravo na naknadu ili pomoć. Međutim, dobit će adekvatnu prethodnu obavijest o iseljenju i neće se suočiti s novčanim kaznama ili sankcijama.

5.3. Prava

Specifična prava koja se odnose na svaku kategoriju pogođenih osoba i svaku vrstu uticaja navedena su u Matrici prava u Poglavlju 7 ovog RPF-a.

6. PRAVNI OKVIR — ANALIZA USKLAĐENOSTI SA ESS5 I MJERE ZA RJEŠAVANJE NEDOSTATAKA

6.1. Zahtjevi ESS5 standarda Svjetske banke

Ovaj RPF je pripremljen u skladu sa ESS5 – Eksproprijacija zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje prema okviru Okvira za okoliš i društvo Svjetske banke (ESF).

Primjena ovog RPF-a ima za cilj osigurati da:

- Prisilno preseljenje se izbjegava gdje je to moguće, ili se minimizira istraživanjem svih održivih alternativnih dizajna projekata. Gdje je prisilno preseljenje neizbježno, pažljivo se planiraju i provode odgovarajuće mjere za ublažavanje negativnih posljedica na raseljene osobe i zajednice domaćine.
- Prisilna iseljenja se izbjegavaju.
- Raseljenim osobama se pomaže u poboljšanju, ili barem vraćanju njihovih životnih uslova i životnog standarda na nivoe prije raseljavanja ili na nivoe koji su postojali prije početka implementacije Projekta, šta god je više.
- Raseljene osobe dobijaju naknadu uz pune troškove zamjene i drugu pomoć kako ne bi bile u lošijem položaju kao rezultat Projekta.
- Posebna pažnja posvećena je potrebama ranjivih grupa među raseljenima, posebno onima ispod granice siromaštva, bezzemljašima, starijima, ženama i djecom, te autohtonim narodima, gdje je to primjenjivo.
- Aktivnosti preseljenja se osmišljavaju i provode kao programi održivog razvoja, obezbjeđujući dovoljne investicione resurse kako bi raseljene osobe mogle direktno imati koristi od Projekta, u skladu sa prirodom Projekta.
- Preseljenje se planira i provodi uz odgovarajuće objavljivanje informacija, značajne konsultacije i informisano učešće pogođenih.

6.2. Pravni okvir u Crnoj Gori

Glavni pravni instrument koji reguliše eksproprijaciju i eksproprijaciju zemljišta u Crnoj Gori je Zakon o eksproprijaciji, koji propisuje uslove, procedure i standarde naknade za obavezno izvlašnjavanje privatne imovine u javne svrhe. Komplementarni instrumenti uključuju:

- Zakon o vlasničkim odnosima — utvrđuje vlasnička prava, kategorije vlasništva i katastarsku registraciju.
- Zakon o izgradnji objekata — reguliše planiranje korištenja zemljišta i prava prolaza za infrastrukturu.
- Zakon o vodama — uspostavlja zone zaštite vode i povezane restrikcije korištenja zemljišta.
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu — reguliše naknadu za gubitak produktivnosti poljoprivrednog zemljišta.
- Zakon o sudovima — pruža sudsku zaštitu u sporovima koji proizlaze iz odluka o eksproprijaciji.

6.3. Analiza jaza: Nacionalno pravo naspram ESS5

Tabela ispod identifikuje ključne razlike između crnogorskog nacionalnog zakonodavstva i ESS5 Svjetske banke, te precizira kako ovaj RPF premošćuje te praznine.

Tabela 2 Ključne razlike između crnogorskog nacionalnog zakonodavstva i Svjetske banke ESS5

Tema	Nacionalna pravna pozicija	ESS5 zahtjev	RPF mjera za premošćivanje
------	----------------------------	--------------	----------------------------

Standard kompenzacije	Tržišna vrijednost zemljišta i objekata, procijenjena od strane zvaničnog procjenitelja	Puna zamjenska cijena, uključujući transakcijske troškove i poreze	Naknada prema ovom RPF-u obračunava se po punom trošku zamjene, pri čemu svi transakcioni troškovi snose Projekat
Neformalni/neregistrovani stanari	Nema pravo na naknadu za zemljište	Pravo na pomoć pri preseljenju i naknadu za imovinu koja nije vezana za zemlju	Neformalni stanari identifikovani u popisu imaju pravo na svu naknadu i pomoć pri preseljenju imovine koja nije vezana za zemlju
Obnova sredstava za život	Nije eksplicitno obavezno osim naknade za imovinu	Potrebne su aktivne mjere za obnovu prihoda i sredstava za život	Svi RAP-ovi trebaju uključivati plan obnove sredstava za život ekonomski raseljenih osoba
Krajnji datum	Nije standardni pravni koncept	Datum graničnog roka za popis stanovništva potreban za utvrđivanje podobnosti	Formalni krajnji datum će biti utvrđen za svaki podprojekat na početku procesa popisa
Zahtjevi za konsultacije	Potrebno je obavješćavanje pogođenih vlasnika; nema minimalnog standarda za konsultacije	Potrebna je značajna konsultacija sa svim pogođenim osobama	Minimalno dvije runde konsultacija za svaki RAP, kako je navedeno u Sekciji 5
Ranjive grupe	Nema posebnih odredbi	Dodatna podrška potrebna za ranjive pogođene osobe	Dodatna pomoć za ranjive PAPA-ove potrebna u svim RAP-ovima
Mehanizam žalbe	Sudska i upravna prava na žalbu	Potrebna je pristupačan, nezavisan, nesudski GRM	Projekat GRM uspostavljen na lokaciji i nivou PIU sa definisanim vremenskim okvirima odgovora

6.4. Ostali relevantni zakoni

Ustav Crne Gore promovira građanska i ljudska prava, zabranu diskriminacije, rodnu ravnopravnost itd. Na osnovu ratificiranih međunarodnih sporazuma i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju nadmoć nad nacionalnim zakonodavstvom i primjenjuju se direktno kada regulišu odnose

drugačije nego u nacionalnom zakonodavstvu. Ova odredba Crnogorskog ustava služi kao značajan alat za direktnu implementaciju Svjetskih standarda zaštite okoliša i društvenih standarda u svim aspektima projekta. Nadalje, Ustav Crne Gore proglašava zaštitu i garancije ljudskih prava utjelovljenih u Međunarodnoj povelji o ljudskim pravima. Dana 11. maja 2007. Crna Gora je postala punopravni član Vijeća Evrope sa svim svojim pravima i obavezama. U tabeli ispod prikazani su najrelevantniji zakoni i propisi MNE relevantni za proces prisilnog sticanja i preseljenja zemljišta:

Tabela 3 Najrelevantniji zakoni i propisi MNE relevantni za proces prisilnog sticanja i preseljenja zemljišta

Pravo	Opis
Zakon o legalizaciji nelaganih objekata (Službeni glasnik br. 91/2025)	Vlada Crne Gore usvojila je novi Zakon o legalizaciji ilegalnih objekata, pružajući građanima priliku da legalizuju postojeće neovlaštene objekte uz provođenje politike nulte tolerancije prema budućim nelegalnim građevinama. Nedavno naručeno satelitsko istraživanje će identificirati sve nezakonite promjene na teritoriji Crne Gore, a sankcije će se primjenjivati nepristrasno u

	skladu sa zakonom. Ovaj zakon ima za cilj okončati decenije neregulisanog razvoja uspostavljanjem sistema planirane, odgovorne i zakonite izgradnje. Ključne odredbe uključuju: • Obavezna registracija legaliziranih objekata u katastaru nekretnina u roku od šest mjeseci, nakon čega registracija više neće biti moguća. • Jasni kriteriji za to koje zgrade nisu podobne za legalizaciju. • Specifične regulative za legalizaciju objekata u zaštićenim zonama. • Podjela odgovornosti: lokalne vlasti će se baviti legalizacijom zgrada do 500 m², dok će ministarsko državno tijelo, Uprava za legalizaciju, upravljati većim zgradama i onima u zaštićenim područjima. • Procedure za procjenu strukturne i seizmičke stabilnosti, uključujući protokole ako se zgrada smatra nestabilnom. • Detaljna pravila za legalizaciju kolektivnih zgrada i eksproprijaciju ili plaćanje zemljišta kada se ilegalne zgrade nalaze na državnom zemljištu. • Obaveze za notare: poštovati ograničenja koja sprječavaju prijenos imovine ili poslovne aktivnosti na ilegalnim zgradama bez pokretanja procedura legalizacije. • Nakon što je legalizacija odobrena, vanjski izgled zgrade ne zahtijeva dodatna odobrenja. • Javni poziv će biti upućen vlasnicima ilegalnih zgrada na državnom zemljištu da registruju svoje nekretnine u roku od šest mjeseci; Nakon tog roka, neregistrovane zgrade će biti registrovane kod vlasnika zemljišta, tj. države. Očekuje se da će ovaj zakon očuvati ograničene prostorne resurse Crne Gore, povećati prihode opština kroz takse za legalizaciju i poboljšati standarde urbanih i infrastrukturnih poboljšanja radi poboljšanja kvaliteta života.
Zakon o vlasničkim odnosima (Službeni glasnik br. 019/09)	Propisuje osnovne odredbe o vlasničkim odnosima, uključujući pravo vlasništva i druga prava in rem, posjedovanje pokretne i nepokretne imovine, kao i način sticanja, prijenosa, prestanka i zaštite prava vlasništva, suvlasništva i zajedničkog vlasništva, prava na prihode koji proizlaze iz vlasništva, prava služnosti itd. • Definiše da se vlasnička prava stiču stvaranjem nove stvari (tj. izgradnjom), spajanjem, miješanjem, gradnjom na tuđem zemljištu, razdvajanjem plodova, protivnim posjedom, sticanjem imovine od nevlasnika, zauzimanjem i u drugim slučajevima određenim zakonom.
Zakon o povratu imovinskih prava i naknadi (Službeni glasnik br. 21/04, 49/07, 60/07 i 2024.)	Ovaj zakon reguliše reštitaciju i naknadu imovine konfiskovane tokom socijalističke ere. Prioritet daje vraćanju zaplijenjene imovine bivšim vlasnicima kad god je to moguće. Ako restitucija nije moguća, naknada

	može biti isplaćena u obliku novčanih uplata, obveznica ili druge državne imovine. Podobni korisnici uključuju pojedince i pravne osobe čija je imovina oduzeta u javne, državne, društvene ili kooperativne svrhe bez pravične naknade. Zakon uspostavlja Državni fond za naknadu i nalaže vođenje registra zahtjeva za restituciju, kojim upravlja Komisija za restituciju i naknadu pri Ministarstvu finansija. U praksi, implementacija je složena i postepena, sa ograničenim napretkom u restituciji i kašnjenjima u izdavanju kompenzacijskih obveznica. Zbog raskoraka između ovog zakona i Zakona o eksproprijaciji, potrebna je koordinacija s Ministarstvom finansija tokom razvoja Akcijskog plana preseljenja (RAP).
Zakon o izgradnji objekata (Službeni glasnik br. 19/25)	Ovaj zakon pruža pravni put za legalizaciju neformalno izgrađenih objekata omogućavajući njihovo formalno uključivanje u nacionalni katastar. Igra ključnu ulogu u procjeni zakonitosti imovine tokom planiranja preseljenja. Važno je napomenuti da zakon također uključuje odredbe za zaštitu primarnih prebivališta: ako je neformalno izgrađena primarna kuća predmet eksproprijacije, nadležna opština je dužna obezbijediti alternativni smještaj pogođenom domaćinstvu.
Zakon o upravnom postupku (Službeni list Crne Gore, br. 56/14, 20/15, 40/16 i 37/17)	Ovaj zakon reguliše pravila i principe prema kojima državna upravna tijela, tijela lokalne samouprave i druge javne vlasti vode upravne postupke prilikom odlučivanja o pravima, obavezama i pravnim interesima fizičkih i pravnih lica. Uspostavlja ključne procesne principe kao što su zakonitost, efikasnost, proporcionalnost, zaštita stečenih prava i pravo strana da budu saslušane, pružajući jedinstveni okvir za administrativno djelovanje širom Crne Gore.
Zakon o državnim premjeru i katastru (Službeni glasnik br. 029/07, 032/11, 040/11, 043/15, 037/17 i 017/18)	Definiše državnu geodetsku mjeru, katastar nekretnina i registraciju nekretnina, linijsku katastru, osnovnu državnu kartu i topografske karte, državnu granicnu kartografiju, geodetska mjerenja i druge važne teme za državnu geodetsku mjeru i kataster. • Uspostavlja Kataster nekretnina kao jedinstveni javni zapis. • Sadrži, između ostalog, podatke o formalnim vlasnicima nekretnina i podatke o eksproprijaciji. Zakon o državnoj imovini (Službeni glasnik br. 021/09 i 040/11) - Propisuje osnovne odredbe o javnom vlasništvu i drugim vlasničkim pravima državnih i lokalnih samoupravnih jedinica.
Zakon o eksproprijaciji (Službeni glasnik, br. 55/00, 12/02, 28/06, 21/08, 30/17, 75/18, 33/24 i 53/25)	Reguliše uslove, procedure i ovlaštenja odgovorna za eksproprijaciju nepokretnosti u Crnoj Gori, dozvoljavajući oduzimanje ili ograničavanje vlasničkih prava kada je to u javnom interesu, uz uslov pravične naknade pogođenim vlasnicima

6.5. Matrica prava

Prava za različite kategorije uticaja i PAP-ova biće u skladu sa Matricom prava usvojenom u ovom RPF-u. Kao opšte pravilo, u slučaju:

- PAP-ovima za fizičko raseljavanje biće ponuđeni izbori među mogućim opcijama preseljenja, uključujući odgovarajući zamjenski smještaj ili novčanu naknadu po cijeni zamjene, te će im biti pružena pomoć pri preseljenju prilagođena potrebama svake grupe raseljenih osoba i njihovom gubitku imovine
- U svim slučajevima ekonomskog raseljavanja, kada podprojekti utiču na egzistenciju ili generisanje prihoda, mjere će biti osmišljene da omoguće pogođenim osobama da poboljšaju, ili barem obnove, svoje prihode ili egzistenciju
- Prisilna iseljenja su zabranjena. Prisilna iseljenja osoba koje nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili pravo na zemlju ili domove koje koriste (bespravni stanovnici) i koje nemaju drugu vlasničku imovinu, nisu dozvoljena. Projekat će im ponuditi odgovarajući smještaj sa sigurnošću vlasništva kako bi se mogli legalno preseliti bez rizika od prisilnog iseljenja u budućnosti;
- Isplata naknade prije preuzimanja imovine stečene za Projekat je opšte pravilo.

Skup prava, podobnost za naknadu i metode procjene naknade za sticanje i preseljenje zemljišta prema ovom RPF-u sažeti su u Tabela 4 ispod. Ako se uopšte očekuju, očekuju se samo posljedice trajnog gubitka građevinskog, poljoprivrednog, šumskog zemljišta i/ili pašnjaka. Međutim, s obzirom na okvirni pristup, u okviru ovog RPF-a uključena je šira matrica.

Tabela 4 Matrica prava

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
ZEMLIŠTE		
Poljoprivredno zemljište bez obzira na težinu gubitka (bilo djelimičnog ili potpunog gubitka)	Vlasnik sa formalnim vlasništvom nad imovinom (uključujući vlasnika sa pravno priznatim zahtjevom)	Zamjenska zemlja iste ili veće vrijednosti i slične produktivnosti u neposrednoj blizini ili u okolini eksproprianog zemljišta, zajedno sa svim troškovima preseljenja i administrativnim taksama potrebnim za prijenos prava vlasništva, ako ih ima. Ili, novčana naknada po cijeni zamjenskih troškova; Prelazna naknada jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca u zemlji, ako je potrebna.
	Zakupac sa važećim dokumentima o pravu zakupa koji obrađuje poljoprivredno zemljište prema ugovoru	Naknada za sva poboljšanja na zemljištu (kao što su navodnjavanje, zaštita od grada itd.). Naknada će biti isplaćena po zamjenskim troškovima. Naknada za preseljenje, tj. troškovi premještanja i instalacije opreme Ponuditi zamjensku zemlju za zakup, ako je zemljište iznajmljeno od države, ili prelaznu naknadu u iznosu od 3 mjeseca minimalne plate na državnom nivou, uz identifikaciju održive alternativne lokacije, Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije (mjereno na osnovu popisne ankete)
	PAP-ovi bez formalnog naslova (korisnici poljoprivrednog zemljišta i egzistencije su zasnovane na zemlji)	PAP-ovi bez formalnog vlasništva koji su bili u posjedu obrađenog zemljišta na datum prekida neće dobiti naknadu za zemljište, ali će biti obeštećeni za sve investicije napravljene na zemljištu po zamjenskoj cijeni i biće im ponuđeno korištenje drugog zemljišta sa sigurnom i dugoročnom poljoprivrednom namjenom (zakup državnog zemljišta), ili naknada za trošak identifikacije održive alternativne lokacije, Naknada za preseljenje, tj. troškovi premještanja i instalacije opreme Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije (mjereno na osnovu popisne ankete)

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
		Prelazna naknada jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje, ako je potrebna.
Građevinsko zemljište korišteno za poslovni posao, bez obzira na težinu gubitka (bilo djelimičnog ili potpunog gubitka)	Vlasnik sa formalnim ili prepoznatljivim vlasništvom, ili korisnici javnog/državnog građevinskog zemljišta, kao i vlasnici prije nacionalizacije	Novčana naknada po osnovu troškova zamjene, ili Na zahtjev vlasnika imovine, ako su ispunjeni zakonski uslovi, zamjenska zemlja iste ili veće vrijednosti i slične vrijednosti u neposrednoj blizini ili u okolini ekspropisanog zemljišta, zajedno sa svim troškovima preseljenja i administrativnim taksama potrebnim za prijenos vlasničkih prava, ako ih ima, Naknada za sva ulaganja u zemljište po zamjenskim troškovima Troškovi premještanja i instalacije opreme Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije mjeren na osnovu popisne ankete Prelazna naknada i pomoć, jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje ako je potrebno.
	Zakupac sa važećim dokumentima o pravu na zakup	Naknada za sva ulaganja u zemljište po zamjenskim troškovima Troškovi premještanja i instalacije opreme Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije mjeren na osnovu popisne ankete Zamjenska zemlja za zakup, ako je zemlja iznajmljena od države, ili prelazna podrška u iznosu od 3 mjeseca minimalne plate na nivou zemlje dok se identifikuje održiva alternativna lokacija, Naknada za svu unaprijed plaćenu kiriju za period koji nije istekao
	PAP-ovi bez formalnog naziva	PAP-ovi bez formalnog vlasništva koji su bili u posjedu zemljišta na datum prekida neće dobiti naknadu za zemljište, ali će biti oštećeni za sva ulaganja u zemljište po zamjenskoj cijeni. Naknada za preseljenje, tj. troškovi premještanja i instalacije opreme

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
		Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije (mjereno na osnovu popisne ankete) Prelazna naknada jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje, ako je potrebna
Poljoprivredno ili komercijalno (građevinsko) zemljište postaje ekonomski neisplativo	Vlasnici nekretnina ili korisnici javnog/državnog građevinskog zemljišta	U slučaju da preostala površina zemljišta nije održiva (održivost zemljišta će se procjenjivati od strane nezavisnog stručnjaka od slučaja do slučaja i uzimajući u obzir ekonomske pokazatelje, sigurnost i pristupačnost za ljudsku upotrebu ili useljenje), može biti eksproprisana na zahtjev PAP-a i obeštećena prema vrsti imovine.
BILJKE I OBJEKTI NA POLJOPRIVREDNOM ZEMLJIŠTU (osim kuća)		
Gubitak godišnjih usjeva koji nisu mogli biti ubrani prije oduzimanja zemlje	Vlasnici usjeva bez obzira na zakonitost i vrste njihovih prava vlasništva nad zemljom	Novčana naknada po zamjenskim troškovima. Gubitak godišnjeg uroda će se izbjeći prilagođavanjem rasporeda izgradnje
Gubitak višegodišnjih biljaka i stabala (voćke, vinogradi i biljke koje daju plodove)	Vlasnici biljaka bez obzira na zakonitost i vrste svojih prava vlasništva nad zemljom	Pravo na skupljanje voća ili drveta Novčana naknada po trošku zamjene na osnovu vrste, godine i proizvodne vrijednosti, uključujući vrijednost vremena potrebnog za proizvodnju takvog usjeva i neto gubitaka, kao i troškove ulaganja (rad i radna snaga), za sadnju novog vinograda, voćnjaka ili sličnog, sve dok ne dostigne puni plodni potencijal.
Pogođeni Vinogradi i voćnjaci koji još nisu donosili plodove		Novčana naknada dovoljna za ponovno uspostavljanje ili kupovinu sličnog vinograda ili voćnjaka, uključujući vrijednost vremena potrebnog za obnovu zamjenskog vinograda ili voćnjaka i gubitak neto prihoda.
Drvena masa (zrela ili skoro zrela)		Trošak zamjene određen je na osnovu vrijednosti "drveta na panju" po tržišnoj vrijednosti
Šume bez zrele drvene mase		Novčana naknada dovoljna za ponovno uspostavljanje slične šume, uključujući vrijednost vremena potrebnog za obnovu zamjenske šume i gubitak neto prihoda.
Rasadnik još ne daje plodove		Novčana naknada dovoljna za ponovno uspostavljanje sadnog materijala (rasadnik i drugi reproduktivni materijal).

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
Zgrade koje se koriste za držanje i uzgoj stoke (štale, štale itd.)	Vlasnici objekata koji se koriste za držanje stoke	Novčana naknada po osnovu troškova zamjene, ili; Na zahtjev vlasnika nekretnine, ako su ispunjeni zakonski uslovi, odgovarajuća zamjenska imovina + troškovi preseljenja i administrativne takse potrebne za prijenos vlasničkih prava, ako postoje; Podrška za tranziciju jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje dok se identifikuje održiva alternativna lokacija, ako vlasnik ne posjeduje alternativnu lokaciju. Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije (mjereno na osnovu popisne ankete) Prelazna naknada jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje, ako je potrebno, ako je potrebno.
Uticaj na poljoprivredne radnike, odnosno prerađivače	Radnici, zaposleni	U slučaju poremećaja tranzicione podrške izvora prihoda jednake minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje, Obuku za alternativne poslove ako je moguće i po potrebi; Prioritet u zapošljavanju na projektu, ako je moguće i pojedinačno (u skladu sa društvenom procjenom obrađenom u RAP-ovima)
<i>BIZNIS (ali ne i poljoprivreda)</i>		
Poslovne strukture (prodavnice, poslovne zgrade) itd.	Vlasnici sa formalnim vlasništvom (uključujući vlasnika sa pravno priznatim zahtjevom)	Novčana naknada po osnovu troškova zamjenstva, uključujući poreze Troškovi premještanja i ponovne instalacije opreme i inventara prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje, uz identifikaciju održive alternativne lokacije Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije (mjereno na osnovu popisne ankete)

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
	Zakupac koji posluje u prostorijama na osnovu važećeg ugovora o zakupu	Naknada za sva poboljšanja na objektu (kao što su rekonstrukcija, renoviranje itd.). Naknada će biti isplaćena po zamjenskim troškovima. Troškovi premještanja i ponovne instalacije opreme i inventara, prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje dok je naknada za troškove identifikacije održive alternativne lokacije Zamjenski prostor za zakup, ako su prostorije iznajmljene od države Izgubljeni neto prihod tokom perioda tranzicije (mjereno na osnovu popisne ankete)
	PAP-ovi, vlasnici bez formalnog vlasništva (zgrada izgrađena bez građevinske dozvole na zemljištu koje posjeduju, ili zemljište u vlasništvu trećih osoba – obično državno)	Novčana naknada za zgradu po zamjenskim troškovima objekta, uključujući poreze Prelazna dozvola do 3 mjeseca po vrijednosti operativnih troškova uključujući troškove opreme i inventara, premještanje i ponovnu instalaciju Naknada za trošak identifikacije održive alternativne lokacije
Gubitak bilo kojeg nepoljoprivrednog poslovanja	Vlasnik preduzeća (bez obzira da li je formalno registrovan ili ne, sve dok aktivnost nije odobrena zakonom)	Trošak preseljenja, uključujući naknadu za nepokretne zalihe i trošak zamjene investicije. Prelazni odbitak za gubitak neto prihoda u periodu od 3 mjeseca tokom perioda tranzicije (neto prihod mjereno na osnovu popisne ankete) Odgovarajući nivo podrške za unapređenje vještina ako je potrebno, radi obnove i/ili diverzifikacije izvora prihoda.

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
Gubitak nepoljoprivrednih preduzeća	Radnici, zaposleni	Ako je zaposlenje prekinuto ili prekinuto zbog jednokratne naknade za eksproprijaciju zemljišta u iznosu od tri mjeseca, plata će biti isplaćena proporcionalno gubitku prihoda. Odlučuje se od slučaja do slučaja Obuka za alternativne poslove ako je moguće. Prioritet u zapošljavanju na projektu, ako je moguće i pojedinačno (u skladu sa društvenom procjenom obrađenom u RAP-ovima)
Gubitak zgrada (kuća, stanova) iznajmljenih i obezbjeđivanja izvora prihoda	Vlasnik imovine	Novčana naknada za izgublenu imovinu po punoj zamjenjivoj cijeni Trošak preseljenja (naknada za preseljenje) i novčana naknada jednokratno (prelazna naknada, ako je zakupnina bila glavni izvor prihoda).
FIZIČKO PRESELIENJE		
Zgrade (stambene, kuće, stanovi itd.)	Vlasnik sa formalnim vlasništvom (uključujući vlasnika sa pravno priznatim zahtjevom)	Novčana naknada po osnovu troškova zamjene, ili; zamjenska imovina iste ili veće vrijednosti, u neposrednoj blizini ili u okolini ekspropisane imovine, zajedno sa svim troškovima preseljenja i administrativnim taksama potrebnim za prijenos vlasničkih prava, ako ih ima;
	Neformalni vlasnik - zgrada izgrađena bez dozvole na vlastitom zemljištu ako je predmet legalizacije	Plaćanje troškova preseljenja (naknada za preseljenje) i naknada za druge troškove tokom preseljenja, tj. prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje (prelazna naknada).
	Neformalni vlasnik - zgrada izgrađena bez dozvole na vlastitom zemljištu ili bez dozvole na tuđem ili državnom vlasništvu - nije podobna za legalizaciju	Novčana naknada za zgradu po cijeni zamjene objekta Obezbijedite aranžmane koji im omogućavaju da dobiju adekvatan smještaj sa sigurnošću vlasništva (ako ne posjeduju druge objekte) Plaćanje troškova preseljenja (naknada za preseljenje) i naknada za druge troškove tokom preseljenja, tj. prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje
	Zakupac pogođene imovine	Isplata naknade za preseljenje i naknada za druge troškove nastale preseljenjem i novčana naknada, tj. prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje.

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
	Zakupac ili osoba sa pravom korištenja državnog stana	Obezbijedite prava zakupa ili korištenja iste vrste kao i druga ekvivalentna, društvena ili državna imovina u blizini. Ako ekvivalentni državni ili društveno vlasnički stan nije dostupan u blizini, PAP-u će biti ponuđen državni ili društveni stan udaljeniji od područja eksproprianog stana, Plaćanje troškova preseljenja (naknada za preseljenje) i naknada za druge troškove tokom preseljenja, tj. prelazna podrška jednaka minimalnoj plati od 3 mjeseca na nivou zemlje Prijelazna pomoć prilagođena potrebama svake grupe raseljenih osoba.
<i>DRUGE SITUACIJE PRESELJENJA</i>		
Javne ili državne zgrade, ili dio zgrada	Neformalni korisnici, skvotteri	Obezbijedite aranžmane koji im omogućavaju da dobiju adekvatan smještaj sa sigurnošću vlasništva (ako ne posjeduju druge objekte) Plaćanje troškova preseljenja (naknada za preseljenje) i naknada za druge troškove tokom preseljenja, kao i novčana naknada na jednokratnoj osnovi (prelazna naknada). Prijelazna pomoć prilagođena potrebama svake grupe raseljenih osoba.
Gubitak pristupa uobičajenim prirodnim resursima i zgradama	Zajednice, preduzeća, pojedinci ili domaćinstva	Zamjena javnog vlasništva ili pogodnosti (ceste i slično) i omogućavanje pristupa jednakim pogodnostima ili uslugama. Mjere će biti provedene kako bi se omogućio nastavak pristupa pogođenim resursima ili pristup alternativnim resursima sa sličnim potencijalom i dostupnošću za život. Gdje su resursi zajedničke imovine pogođeni, naknada povezana s ograničenjima korištenja prirodnih resursa može biti kolektivna po svojoj prirodi
Utjecaji uzrokovani privremenim zauzimanjem zemljišta i eventualnom štetom na imovini	Vlasnik nekretnine (uključujući vlasnika sa pravno priznatim zahtjevom)	Tržišna cijena zakupa za vrijeme trajanja useljenja. Zemljište mora biti vraćeno u prvobitno stanje. Poboljšan kvalitet zemljišta zbog radova na površinskom zaglinjivanju ne bi trebao biti uklonjen, osim ako se ne dogovori drugačije sa PAP-om. Trošak zamjene u skladu s ovom matricom za pogođene usjeve, voćnjake, rasadnike itd. Naknada za eventualnu štetu na imovini procijenjena na troškove zamjene.

Vrsta gubitka Ekonomski raseljavanje	Osoba s pravima	Politika kompenzacije
Uspostavljena su trajna prava služnosti na nekretnini (tj. pravo prolaza preko zemljišta ili imovine)	Vlasnik nekretnine (uključujući vlasnika sa pravno priznatim zahtjevom)	Naknada za smanjenje tržišne vrijednosti zemljišta ili zgrade zbog primjene prava služnosti Naknada po cijeni zamjene za pogođene usjeve, voćnjake, rasadnike itd. u skladu sa relevantnim dijelovima ove matrice. Naknada za bilo kakav trajni gubitak prihoda zbog službenosti procijenjen po troškovima zamjene prema procjeni akreditovanih stručnjaka procjenom potencijalnih neto dobitaka zemljišta nakon službenosti.
Uticao na ranjive grupe	Ranjivi PAP-ovi: osobe ispod granice siromaštva u skladu sa nacionalnim zakonima, domaćinstva koja vode žene, samohrani roditelji, starije osobe, osobe s invaliditetom ili osobe sa dugotrajnim zdravstvenim problemima.	Pored svih prava definisanih u ovoj matrici, ranjivim PAP-ovima će biti pružena dodatna pomoć, uključujući pravnu pomoć i podršku. Svaka dodatna podrška potrebna za pogođena ranjiva domaćinstva biće određena od slučaja do slučaja tokom socio-ekonomske ankete. Glavni uzroci ranjivosti će biti uzeti u obzir i u konsultaciji sa PAP-ovima. RAP-ovi će razviti detaljnu metodologiju zasnovanu na socio-ekonomskim anketama. Ovi PAP-ovi imaju prioritet pri zapošljavanju na projektu, ako je moguće.
Neodređeni uticaj	Vlasnik ili formalni korisnik	Svaki neodređeni uticaj biće ublažen u skladu sa principima i ciljevima ovog RPF-a

7. Konsultacije i otkrivanje informacija

7.1. Javne konsultacije

Angažman dionika i javne konsultacije prema ovom RPF-u provode se u skladu sa principima, metodama i procedurama definisanim u Planu angažmana dionika na nivou projekta (SEP).

PIU će uspostaviti i održavati kontinuiranu saradnju sa stranama pogođenim projektom (PAP) i drugim dionicima tokom cijelog životnog ciklusa projekta, osiguravajući:

- Rane i kontinuirane konsultacije,
- smislenu, inkluzivnu i dvosmjernu komunikaciju,
- adekvatno uzimanje u obzir povratnih informacija zainteresovanih strana u donošenju odluka.

Konsultacije će imati za cilj:

- osigurati zajedničko razumijevanje uticaja i trajanja projekata,
- informisati i omogućiti učešće u odlukama koje utiču na zainteresovane strane,
- identifikovati odgovarajuće mjere ublažavanja,
- Osigurati transparentnost u dijeljenju koristi i implementaciji.

Metode konsultacija, vrijeme i alati (npr. javni sastanci, radionice, individualni sastanci, pisani komentari i online konsultacije) slijede pristup definisan u SEP-u.

Posebna pažnja će biti posvećena ranjivim i ugroženim grupama, u skladu sa odredbama SEP-a, kako bi se osiguralo njihovo smisljeno učešće i pristup informacijama.

7.2. Javna konsultacija o ovom RPF-u

Nakon Svjetske banke bez prigovora, nacrt RPF-a će biti objavljen i predmet javne konsultacije u skladu sa SEP okvirom za objavljivanje i konsultacije. RPF će:

- biti objavljena na web stranici PIU-a i drugim relevantnim platformama,
- ostati javno dostupan najmanje 14 dana prije konsultacija,
- Ostavite dovoljno vremena da zainteresovane strane dostave komentare i pitanja.

Javne konsultacije mogu se organizovati zajedno sa drugim projektnim instrumentima, gdje je to prikladno. Zainteresovane strane će biti obaviještene putem komunikacijskih kanala u skladu sa SEP-om, uključujući:

- zvanične web stranice ministarstva i PIU-a,
- web stranice lokalnih vlasti i oglasne table,
- javni sastanci i informativne sesije,
- nacionalni i lokalni mediji,
- društvene mreže.

Lista pozvanih će pratiti kategorije dionika SEP-a i uključivati, između ostalog:

- državne institucije,
- PAP-ovi i lokalne zajednice,
- Nevladine organizacije i civilno društvo,
- akademska zajednica i profesionalne organizacije,

- ranjive i ugrožene grupe,
- mediji i šira javnost.

Sve povratne informacije primljene tokom konsultacija biće dokumentovane, adresirane i reflektovane u konačnom RPF-u, u skladu sa zahtjevima SEP-a za dokumentaciju i odgovor na komentare.

7.3. Otkrivanje dokumenata

Objavljivanje dokumenata vezanih za RPF (uključujući RAP-ove i revizije preseljenja) vrši se u skladu sa SEP okvirom za objavljivanje informacija.

Dokumenti će:

- pripremiti se na crnogorskom i engleskom (i drugim jezicima ako je potrebno),
- biti javno dostupna tokom cijelog životnog ciklusa projekta,
- biti otkriveno na pravovremen i pristupačan način,
- ostaju dostupni i u elektronskom i u fizičkom formatu.

Objavljivanje će slijediti višekanalni pristup definisan u SEP-u, uključujući:

- PIU i relevantne web stranice ministarstava,
- komunikacijski kanali lokalne samouprave,
- javne sastanke i konsultacije,
- lokalni i nacionalni mediji,
- društvene mreže,
- Štampane kopije na pristupačnim lokacijama.

Informacije će biti predstavljene u jasnom, razumljivom formatu, s posebnim naglaskom na:

- pristupačnost za ranjive grupe,
- korištenje netehničkih sažetaka gdje je potrebno,
- dostupnost štampanih kopija radi sprječavanja digitalne isključenosti.

PIU će biti odgovoran za osiguravanje usklađenosti sa svim zahtjevima za objavljivanje.

7.4. Dnevnik angažmana zainteresovanih strana (SEL)

U skladu sa zahtjevima SEP-a za dokumentaciju i praćenje aktivnosti angažmana zainteresovanih strana, PIU će voditi Dnevnik angažmana zainteresovanih strana (SEL). SEL će bilježiti sve oblike angažmana, uključujući:

- javne konsultacije,
- individualni i grupni sastanci,
- virtuelni angažmani,
- neformalne diskusije,
- pisana i elektronska komunikacija.

Svaki unos će sadržavati:

- Podaci o dionicima,
- datum, mjesto i način angažmana,
- Sažetak obrađenih tema,
- primljene povratne informacije,
- objašnjenje kako su povratne informacije obrađene ili razlozi za neinkorporiranje.

SEL može biti podržan na sljedeći način:

- fotografije ili video zapise (gdje je prikladno),
- dokumentacija i materijali sa sastanaka.

SEL će služiti kao ključni alat za:

- praćenje implementacije SEP-a i RPF-a,
- praćenje povratnih informacija zainteresovanih strana,
- podrška izvještavanju Svjetskoj banci,
- procjenjujući inkluzivnost i efikasnost angažmana,
- Procjena učešća u procesima kompenzacije i preseljenja.

Odgovornost za održavanje SEL-a leži na ovlaštenom stručnjaku za komunikaciju i angažman dionika u PIU-u.

8. MEHANIZAM ZA ŽALBE I PRAVNI LIJEKOVI

U skladu sa ESS10, Mehanizam za rješavanje pritužbi (GRM) biće uspostavljen u okviru Projekta kako bi se primile i riješile zabrinutosti i pritužbe svih uključenih u projekat i drugih zainteresovanih strana. Mehanizam za rješavanje pritužbi (GRM) biće implementiran kroz koordinirani sistem koji uključuje i centralni i lokalni nivo, osiguravajući dostupnost, efikasnost i pravovremeno rješavanje pritužbi.

Na centralnom nivou, Jedinica za implementaciju projekata (PIU) biće odgovorna za ukupno upravljanje GRM-om. To uključuje održavanje centralnog registra žalbi, praćenje statusa svih žalbi, osiguravanje usklađenosti sa definisanim procedurama i rokovima, te izvještavanje Svjetskoj banci. PIU će također biti odgovoran za rješavanje složenih ili eskaliranih pritužbi i koordinaciju sa relevantnim institucijama.

Na lokalnom nivou, opštine i izvođači će služiti kao prva kontakt tačka za zainteresovane strane, posebno za pritužbe vezane za aktivnosti specifične za lokaciju. Opštine će olakšati komunikaciju s lokalnim zajednicama i podržati podnošenje pritužbi, posebno za zainteresirane strane s ograničenim pristupom digitalnim kanalima.

Izvođači će biti odgovorni za trenutno rješavanje operativnih i radijskih pritužbi (npr. uticaji na gradnju kao što su buka, prašina, ograničenja pristupa i sigurnosni problemi), u koordinaciji sa PIU-om. Tačka za podnošenje žalbe — poput kutije za žalbe ili sličnog mehanizma za ulaz — mora biti postavljena na vidljivo i pristupačno mjesto na svakom gradilištu, kao i u kancelarijama relevantnih opština i vodovodnih i kanalizacionih preduzeća. Pored toga, mehanizam za žalbe trebao bi nuditi više kanala za podnošenje žalbi, što može uključivati lično, telefonom, putem e-pošte ili pismeno, kako bi bio dostupan svim stranama pogođenim projektom, uključujući ranjive grupe, u skladu sa ESS10. Sve žalbe primljene na lokalnom nivou bit će brzo proslijeđene PIU-u na registraciju u centralnom sistemu žalbi. Ova dvoslojna struktura osigurava da se pritužbe rješavaju što je moguće bliže izvoru, uz održavanje centraliziranog nadzora, dosljednosti i odgovornosti.

Bez obzira na ulaznu tačku, sve žalbe će biti evidentirane, praćene i prijavljene putem centralnog GRM sistema kojim upravlja PIU.

Korištenje GRM-a je besplatno i ne ograničava pravo podnosioca žalbi na pristup sudskim ili upravnim sredstvima.

Sistem i zahtjevi (uključujući osoblje) za lanac postupaka za rješavanje pritužbi – od registracije, sortiranja i obrade, priznavanja i praćenja, do verifikacije i djelovanja, pa do konačne povratne informacije – utjelovljeni su u ovom GM-u. Kao dio kampanja za promociju GM-a, PIU će osigurati da relevantno osoblje bude potpuno obučeno i da ima relevantne informacije i stručnost za telefonske konsultacije i dobijanje povratnih informacija. Projekat će koristiti postojeći sistem (hotline, online, pisani i telefonski kanali za žalbe) kako bi osigurao da se sve informacije vezane za projekat distribuiraju, a žalbe i odgovori razdvoje i prijave.

U početku bi se GM upravljao ručno, međutim, predložen je razvoj IT sistema za upravljanje cijelim GM-om. Kvartalni izvještaji u obliku sažetka žalbi, tipova, poduzetih mjera i napretka u rješavanju neriješenih problema biće dostavljeni na pregled šefu PIU. Kada su predloženi svi mogući putevi za pravnu zaštitu i ako podnosilac žalbe i dalje nije zadovoljan, GM će ga obavijestiti o njegovom pravu na pravnu zaštitu.

GM će služiti kao informativni centar na nivou projekta i mehanizam za žalbe, dostupan onima koji su pogođeni implementacijom svih podkomponenti projekta i primjenjiv na sve aktivnosti projekta i

relevantan za sve lokalne zajednice pogođene aktivnostima projekta. GM je odgovoran za primanje i odgovaranje na žalbe i komentare sljedeće četiri grupe:

- Osoba/pravno lice direktno pogođeno projektom, potencijalni korisnici projekta,
- Osoba/pravno lice koje je direktno pogođeno projektom kroz sticanje i preseljenje zemljišta,
- Ostale zainteresovane strane zainteresovane za projekat, i
- Stanovnici/zajednice zainteresovane za aktivnosti projekta i/ili pogođene njima.

Mehanizam za žalbe bit će dodatno opremljen za primanje, registraciju i olakšavanje rješavanja pritužbi SEA/SH, uključujući upućivanje preživjelih relevantnim pružiocima usluga za rodno zasnovano nasilje, sve na siguran, povjerljiv i usmjeren na preživjele.

PIU će sarađivati sa lokalnim vlastima u zajedničkim naporima za uspostavljanje funkcionalnog GM-a i informisanje zainteresovanih strana o ulozi i funkciji GM-a, kontakt osobama, kanalima prijema i procedurama za podnošenje žalbe u pogođenim područjima.

Informacije o GM-u biće dostupne na:

- web stranica PIU-a: www.procon.me;
- na oglasnim tablama i web stranicama LM-ova
- Kroz kampanje na društvenim mrežama.

8.1. Podizanje pritužbi

Efikasno upravljanje žalbama snažno se oslanja na skup osnovnih principa osmišljenih da promovišu pravičnost procesa i njegove ishode. Postupak za žalbu treba biti osmišljen tako da bude pristupačan, efikasan, jednostavan, razumljiv i bez troškova za podnosioca žalbe. Svaka žalba može se lično dostaviti GM-u, telefonom ili pismeno popunjavanjem obrasca za žalbu telefonom, e-mailom, poštom, faksom ili ličnom dostavom na adrese/brojeve koji će biti određeni. Pristupne tačke i detalji o lokalnim ulaznim tačkama biće objavljeni i biće dio podizanja svijesti kada budu poznate dodatne mikrolokacije Podprojekata.

8.2. Upravljanje žalbama

Svaka žalba treba slijediti sljedeće obavezne korake: primiti, procijeniti i dodijeliti, potvrditi, istražiti, odgovoriti, pratiti i zatvoriti ugovor.

Nakon evidentiranja, GM će provesti brzu procjenu kako bi provjerio prirodu pritužbi i utvrdio ozbiljnost. U roku od 5 dana od evidentiranja će potvrditi da je slučaj registrovan i pružiti podnosiocu osnovne informacije o narednim koracima. Zatim će istražiti tako što će pokušati razumjeti problem iz perspektive podnosioca žalbe i razumjeti koju radnju on/ona zahtijeva. GM će istražiti činjenice i okolnosti i dati jasni odgovor. Konačni sporazum treba biti objavljen, a žalac o konačnoj odluci obaviješten najkasnije 30 dana nakon podnošenja žalbe. Zatvaranje žalbe se dešava nakon što je implementacija rezolucije potvrđena. Čak i kada se ne postigne dogovor ili je žalba odbijena, rezultati će biti dokumentovani, a mjere i trud uloženi u rješenje. Ako se žalba ne može riješiti prijateljskim putem, podnosilac žalbe može pribjeći formalnim sudskim postupcima, koji su dostupni prema nacionalnom pravnom okviru Crne Gore. Podnošenje žalbe generalnom direktoru ne isključuje niti sprječava traženje rješenja od zvaničnog organa, sudskog ili drugog, u bilo kojem trenutku (uključujući i tokom procesa žalbe) koji pruža pravni okvir Crne Gore.

U slučaju anonimne žalbe, nakon što se prizna žalba u roku od tri dana od evidentiranja, GM će istražiti žalbu i u roku od 30 dana od evidentiranja donijeti konačnu odluku koja će biti objavljena na PIU web stranici.

GM će voditi evidenciju o žalbama, koja će uključivati pritužbe primljene kroz sve kanale prijema, sa svim potrebnim elementima za razdvajanje žalbe po spolu osobe koja je podnela žalbu, kao i po vrsti žalbe. Međutim, lični podaci svakog podnosioca žalbe biće zaštićeni prema Zakonu o zaštiti podataka. Svaka žalba će biti zabilježena u registru sa minimalno sljedećim informacijama:

- Opis žalbe,
- Datum prijema potvrde vraćen podnosiocu žalbe,
- opis poduzetih mjera (istraga, korektivne mjere),
- datum rješavanja / davanja povratnih informacija podnosiocu žalbe,
- verifikacija implementacije, i
- zatvaranje.

8.3. Prijavljivanje pritužbi i povratnih informacija korisnika

Uloga GM-a, pored rješavanja pritužbi, jeste da čuva i čuva primljene komentare/žalbe i vodi Centralni dnevnik žalbi kojim upravlja PIU. Kako bi se omogućilo potpuno poznavanje ovog alata i njegovih rezultata, kvartalna ažuriranja od GM-a biće dostupna na web stranici PIU-a. Ažuriranja će biti razvrstana po spolu, vrsti pritužbi i redovno ažurirana.

8.4. Dnevnik žalbi

PIU će voditi evidenciju žalbi kako bi osigurao da svaka žalba ima individualni referentni broj, da je pravilno praćena i da su evidentirane radnje završene. Prilikom primanja povratnih informacija, uključujući pritužbe, definiše se sljedeće:

- Tip,
- Kategorija,
- Rok za rješavanje žalbe, i
- Dogovoreni plan akcije.

Svaka žalba treba biti dodijeljena s individualnim referentnim brojem, pravilno praćena i evidentirane radnje se izvršavaju. Dnevnik treba sadržavati sljedeće informacije:

- Ime podnosioca žalbe, lokacija i detalji žalbe,
- Datum predaje,
- Datum kada je Zapisnik žalbi učitao u bazu podataka projekta,
- Detalji predloženih korektivnih mjera,
- Datum kada je predložena korektivna mjera poslana podnosiocu žalbe (ako je prikladno),
- Datum kada je žalba zatvorena,
- Datum kada je odgovor poslan podnosiocu žalbe.

8.5. Prihvatanje žalbi i lanac vrijednosti procesa

GRM uključuje sljedeće korake:

KORAK 1: Podnošenje žalbi: bilo usmeno, pismeno putem sanduka za prijedloge/žalbe, putem telefonske linije/mobilnog telefona, pošte, SMS-a, društvenih mreža (WhatsApp, Viber, Facebook itd.), putem e-pošte i web stranice. GRM će također dozvoliti podnošenje i rješavanje anonimnih pritužbi. SEP-ovi specifični za lokaciju trebaju sadržavati detalje o ulaznim tačkama za žalbe i fokusnim tačkama.

KORAK 2: Evidentiranje žalbi, klasifikacija žalbi na osnovu tipologije pritužbi i podnosioca žalbi radi efikasnijeg odgovora, te pružanje početnog odgovora odmah ako je moguće. Tipologija će se zasnivati na karakteristikama podnosioca žalbe (npr. ranjive grupe, osobe sa invaliditetom, osobe sa jezičkim barijerama itd.) kao i na prirodi žalbe

KORAK 3: Priznanje žalbe u roku od 5 dana.

KORAK 4: Istraga žalbe i dužna pažnja - istraga podrazumijeva prikupljanje informacija o žalbi kako bi se utvrdila njena podobnost i stvorila jasna slika okolnosti koje okružuju predmet razmatranja. Ovaj proces obično uključuje posjete lokacijama, pregled dokumenata, sastanak sa GM korisnikom (ako je poznat i voljan za angažman) i sastanke sa pojedincima i/ili entitetima koji mogu pomoći u rješavanju problema. Poduzet će se razumni naponi da se pritužba riješi. Ako je žalba nejasna i nedovoljno jasna, GM je dužan pomoći, pružiti savjete, pa čak i pomoći u prepravljaju podneska, kako bi žalba postala jasna, radi informisane odluke GM-a, u najboljem interesu osoba pogođenih Projektom. Ako GM nije u stanju riješiti probleme koji su se pojavili neposrednom korektivnom mjerom, biće identifikovana dugoročna korektivna mjera. Odluka treba dati jasnu procjenu žalbe/žalbe, jasnu odluku i preporuke za pravičnu zaštitu, te predložiti mjere za izmjenu budućeg ponašanja koje je izazvalo žalbu, kao i predložene mjere za naknadu ako mjere ublažavanja ne mogu otkloniti štetu ili povredu. Odluka mora biti u pisanom obliku i dostavljena osobi koja je podnijela žalbu, kao i bilo kojoj drugoj osobi ili entitetu na koji se preporuka i mjere primjenjuju ili su obavezne po zakonu. Osoba koja je podnijela žalbu može izraziti lično zadovoljstvo ishodom postupka rješavanja žalbe. Jednostrana odluka je izuzetak, a rješenje će se tražiti dijalogom između generalnog direktora i žalitelja,

KORAK 5: Obavještenje o odluci u roku od 30 dana.

KORAK 6: Odgovor podnosioca žalbe: ili zatvaranje žalbe ili poduzimanje dodatnih koraka (kako je opisano u nastavku) ako žalba ostane otvorena. Prije zatvaranja bilo kakvih pritužbi/žalbi, GM mora:

- Potvrditi da su potrebne mjere GM-a provedene, da je proces rješavanja pritužbi ispoštovan i da je donesena pravedna odluka;
- Organizovati sastanke u roku od 10 dana od kontaktiranja od strane zainteresovanih strana kako bi se razgovaralo o rješavanju problema, ako prethodno nisu održani;
- Preporučiti konačnu odluku o mjeri ublažavanja podnosiocu žalbe/oštećenoj strani;
- Provesti dogovorenu mjeru ublažavanja;
- Ažurirajte obrazac za prijavu žalbe i neka ga potpiše podnosilac žalbe/oštećena strana;
- Potpišite obrazac za prijavu žalbe i unesite ažurirane informacije o žalbi u Registar žalbi;

- Pošaljite kopije relevantnih dokumenata (npr. popunjen obrazac za prijavu žalbe, mjere ublažavanja, zapisnike sa sastanaka, ako je prikladno) relevantnim stranama.

U slučaju da se žalba ne može riješiti na način zadovoljavajući za podnosioca žalbe, on/ona ima pravo na žalbu. U takvim slučajevima, rješenje žalbe će pregledati komisija na nivou PIU-a. Ovo će služiti kao nivo žalbi drugog nivoa. Komisija će se sastojati od tri imenovana člana koji nisu direktno uključeni u implementaciju Projekta. Komisija će potvrditi prijem žalbe u roku od 3 dana i donijeti konačnu odluku u roku od 5 dana od prijema žalbe. Odluka komisije podrazumijeva detaljno objašnjenje procesa rješavanja pritužbi, kao i objašnjenje konačne odluke i smjernice o tome kako dalje postupati ako ishod i dalje nije zadovoljavajući za podnosioca žalbe.

SEP-ovi specifični za podprojekte trebaju imati detalje o svakoj tački prihvatanja žalbe, procesima upravljanja žalbama, rokovima, istraživačkim aktivnostima i uslovima zatvaranja.

Dok se takvi detalji ne otkriju, zainteresovane strane se ohrabruju da sve pritužbe, zabrinutosti i upite šalju na sljedeće adrese:

PIU, mehanizam žalbi

*Adresa: "Projektno-konsalting" - Podgorica d.o.o. (PROCON),
Moskovska 65, I sprat, 81000 Podgorica, Crna Gora*

Telefon: +38220201545

Dalji detalji o kanalima i tačkama za prijavu žalbi biće objavljeni u SEP-ovima specifičnim za podprojekat. Detalji o lokalnom pristupu biće poznati i objavljeni u kasnijim fazama.

8.6. Praćenje i izvještavanje o žalbama

Centralni zapisnik žalbi na PIU bit će odgovoran za:

- Prikupljanje podataka sa lokalnih prijemnih mjesta o broju, sadržaju i statusu žalbi i njihovo učitavanje u jedinstvenu regionalnu bazu podataka;
- Vođenje evidencije žalbi na pritužbe primljene na regionalnom i lokalnom nivou;
- Praćenje neriješenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje;
- Objavljivanje kvartalnih izvještaja o GM mehanizmima;
- Sumiranje i analiza kvalitativnih podataka primljenih sa lokalnih tačaka za prijavu žalbi o broju, suštini i statusu žalbi i njihovo učitavanje u jedinstvenu bazu podataka projekta;
- Praćenje neriješenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje.

Redovni izvještaji o društvenom monitoringu WB-u podnose se putem PIU-a, koji će uključivati odjeljak vezan za GM koji pruža ažurirane informacije o sljedećem: Status implementacije GM-a (procedure, obuke, kampanje podizanja javne svijesti, budžetiranje itd.);

- Kvalitativni podaci o broju primljenih žalbi (prijave, prijedlozi, žalbe, zahtjevi, pozitivne povratne informacije) i broju riješenih pritužbi;

- Kvantitativni podaci o vrstama pritužbi i odgovora, ponuđenim pitanjima i pritužbama koje ostaju neriješene;
- Nivo zadovoljstva mjerama (odgovorom) koje su poduzete;
- Da li su preduzete korektivne mjere?

8.7. Služba za rješavanje žalbi Svjetske banke

Zajednice i pojedinci koji vjeruju da su negativno pogođeni projektom koji podržava Svjetska banka (WB) mogu podnijeti žalbe postojećim mehanizmima za rješavanje pritužbi na nivou projekta ili Službi za rješavanje žalbi WB-a (GRS). GRS osigurava da se primljene žalbe brzo pregledaju kako bi se riješile zabrinutosti vezane za projekte. Zajednice i pojedinci pogođeni projektom mogu podnijeti svoju žalbu nezavisnom inspekcijskom panelu WB-a koji utvrđuje da li je došlo do štete ili bi mogla nastati kao rezultat nepoštivanja politika i procedura WB-a. Žalbe se mogu podnijeti u bilo kojem trenutku nakon što su zabrinutosti direktno iznesene Svjetskoj banci, a uprava banke je dobila priliku da odgovori. Za informacije o tome kako podnijeti žalbe Službi za rješavanje žalbi Svjetske banke (GRS), posjetite: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>.

9. Praćenje i evaluacija

9.1. Interno praćenje od strane implementacione agencije

Proces eksproprijacije zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i eventualna moguća preseljenja bit će praćeni kroz Jedinicu za implementaciju projekta (PIU) i imenovanog društvenog stručnjaka. Iako krajnja odgovornost za usklađenost sa ESS5 i ovim RPF-om leži na zajmoprimcu, svakodnevno praćenje obavlja PIU. Na lokalnom nivou, relevantne opštine i njihovi odjeli za imovinu i katastar podržavaju sprovođenje postupaka eksproprijacije. Društveni stručnjak će biti odgovoran za koordinaciju svih aktivnosti vezanih za primjenu ovog Okvira politike preseljenja (RPF) i lokaciono specifičnih planova preseljenja (RAP), kao i za osiguravanje usklađenosti sa ESS5 i relevantnim zakonodavstvom Crne Gore. Ključne odgovornosti društvenog specijaliste uključuju:

- praćenje da li se aktivnosti sticanja i preseljenja zemljišta provode u skladu s planiranim rasporedom i da li se poštuju rokovi
- potvrđujući da su sve obaveze prema RAP-ovima (kompenzacija, pomoć pri preseljenju, mjere obnove životnih uslova, specifične mjere za ranjive grupe) u potpunosti provedene prije početka građevinskih radova
- Koordinira aktivnosti angažmana zainteresovanih strana
- praćenje promjena u životnom standardu i prihodima osoba pogođenih projektom (PAP) u poređenju sa osnovnom situacijom utvrđenom popisom i socio-ekonomskim anketama
- identifikacija potencijalnih problema i kašnjenja u implementaciji te predlaganje korektivnih i kompenzacijskih mjera

Praćenje će također obuhvatiti implementaciju Mehanizma za rješavanje pritužbi specifičnih za projekte (GRM), kako bi se osiguralo da PAP-ovi imaju efikasan, pristupačan i transparentan kanal za podnošenje žalbi vezanih za eksproprijaciju i preseljenje zemljišta.

Ugrađivanje RPF zahtjeva u Opštinim zahtjevima

Iako krajnja odgovornost leži na zajmoprimcu, implementaciju provodi PIU i na lokalnom nivou relevantne opštine i njihovi sekretarijati za imovinu. Prije početka bilo kakve eksproprijacije zemljišta za projekat, PIU će formalno podijeliti ovaj RPF sa relevantnom opštinom i održati orijentacionu sesiju sa opštinskim osobljem.

Dva zahtjeva zahtijevaju posebnu pažnju i punu posvećenost i PIU i opština:

Zahtjevi za konsultacije — Proces saslušanja o raspravama o eksproprijaciji sam po sebi ne ispunjava ESS5 standarde. PIU je odgovoran za organizaciju dodatnih konsultacijskih koraka, a opštine moraju biti obaviještene i pristati da ih olakšaju.

Kriteriji podobnosti i matrica prava — RPF prepoznaje kategorije pogođenih osoba (korisnici bez titule, neformalni stanari, stanari) koje možda nemaju pravni status prema nacionalnom zakonu, ali imaju pravo na pomoć prema ESS5. PIU mora osigurati da popis obuhvata sve takve osobe i da se matrica prava dosljedno primjenjuje. Gdje opštinski postupci eksproprijacije ne pokrivaju ove kategorije, PIU ostvaruje odgovarajuća prava kroz direktne mjere na nivou projekta.

PIU prati usklađenost opština tokom cijelog procesa, a svako odstupanje se prosljeđuje zajmoprimcu i, gdje je potrebno, Svjetskoj banci.

9.2. Institucionalni nadzor

PIU će voditi bazu podataka o preseljevanju i eksproprijaciji sa minimalno sljedećim informacijama: količina potrebnog zemljišta, završena eksproprijacija, inventar osoba i imovine pogođenih, inventar slučajeva eksproprijacije razvrstanih po različitim fazama procesa (podnošenje prijedloga, odluka o eksproprijaciji, procjena, ponuda naknade, sporazum o nagodbi, plaćanje naknade, plaćanje pomoći tokom preseljenja), sudski procesi itd.). Predloženi predložak za praćenje predstavljen je u Aneksu 3.

Pored gore navedenih aktivnosti, tabela ispod prikazuje listu institucionalnih odgovornosti tokom procesa sklapanja i preseljenja zemljišta:

Tabela 5 - Institucionalne odgovornosti

Zadatak:	Odgovornost:
Objavljivanje i organizovanje javnih konsultacija o RPF-u	PIU
Otkrivanje informacija svim PAP-ovima o postupku početka eksproprijacije i tokom svih faza eksproprijacije	PIU i lokalne opštine (LM)
Komunikacija i konsultacije sa PAP-ovima	PIU i lokalne opštine
Aktivnosti prije početka radova	PIU i lokalne opštine
Pružanje pomoći tokom preseljenja	Korisnik eksproprijatona
Isplata odštete	Korisnik eksproprijacije
Upravljanje žalbama	PIU
Praćenje i izvještavanje o eksproprijaciji i preseljenju	PIU
Praćenje i izvještavanje nakon početka radova	Izvođač radova

9.3. Praćenje procesa preseljenja

PIU će provoditi interno periodično (mjesečno ili kvartalno, ovisno o trajanju procesa eksproprijacije) kako bi se procijenila efikasnost procesa eksproprijacije i nivo zadovoljstva PAP-ova.

Indikatori za implementaciju monitoringa su sljedeći:

- Ukupni troškovi za kupovinu zemljišta, kompenzacije i mjere obnove egzistencije u poređenju sa očekivanim ukupnim budžetom
- Broj PAP-ova i domaćinstava po kategoriji uticaja (gubitak zemljišta, objekata, prihoda, pristupa), po statusu vlasništva, te razvrstano po spolu i statusu ranjivosti
- Broj zemljišnih parcela i objekata koji su predmet trajnog sticanja i/ili privremenog korištenja tokom izgradnje, uključujući tip zemljišta, iznos naknade i trajanje korištenja
- Broj privremeno korištenih privatnih zemljišnih parcela koje je izvođač obavljao za građevinske svrhe
- Broj završenih slučajeva eksproprijacije zemljišta u poređenju sa očekivanim ukupnim brojem
- Broj slučajeva fizičkog preseljenja
- Broj slučajeva ekonomskog raseljavanja

- Broj i procenat ugovora o naknadi štete/dogovorenih nagodbi potpisanih prije početka građevinskih radova
- Broj plaćenih PAP-ova u poređenju sa očekivanim ukupnim iznosom, razvrstano po tipu i razlozima naknade
- Iznos isplaćene naknade u odnosu na očekivani ukupni iznos
- Broj osoba/domaćinstava identifikovanih kao ranjivih i kojima je pružena dodatna podrška, uz opis vrsta pružene pomoći u poređenju s ukupnim brojem
- Broj osoba/domaćinstava koja su primila novčanu i/ili naknadu u naturi, prema vrsti i rasponu iznosa
- Broj i ukupna vrijednost uplata za obnovu sredstava za život (npr. podrška poljoprivrednim aktivnostima, podrška malim preduzećima)
- Broj konsultacija i javnih sastanaka održanih sa osobama pogođenim projektom, uključujući ključne teme i zaključke
- Pokazatelji obnove životnog standarda i prihoda PAP-ova u odnosu na osnovni nivo (npr. status zaposlenja, nivo prihoda, pristup uslugama, uslovi stanovanja), zasnovani na odabranom uzorku PAP-ova, naročito u slučajevima fizičkog raseljavanja ili značajnijeg ekonomskog raseljavanja
- Poređenje podataka o egzistenciji pogođenih osoba prije i poslije (pod)projekta
- Broj i vrsta podnesenih žalbi, uključujući pravne postupke i sudske slučajeve koji proizlaze iz eksproprijacije i preseljenja, razvrstani po spolu i PAP kategorijama, sa podacima o riješenim slučajevima, procentu riješenih u propisanim rokovima, vremenu potrebnom za rješavanje i zadovoljstvu ishodima

PIU će nadzirati implementaciju procesa preseljenja i kroz interne, zvanične institucionalne aranžmane, kao i periodično od strane nezavisnog vanjskog konsultanta, kojeg će imenovati. Eksterni konsultant za praćenje i evaluaciju može biti imenovan tokom pripreme za RAP, ako je potrebno, na osnovu konsultacija sa Svjetskom bankom. Izvještaj o završetku RAP-a bit će pripremljen i dostavljen Svjetskoj banci u roku od 2 mjeseca od završetka RAP-a. Izvještaj bi trebao potvrditi da su sva prava isporučena u skladu sa RAP-ovima specifičnim za lokaciju. Pored toga, izvještaj treba procijeniti da li su propisane mjere ublažavanja imale željeni efekat. Socioekonomski status pogođenog stanovništva treba mjeriti u odnosu na osnovne uslove stanovništva prije raseljavanja, utvrđeno popisom stanovništva i socioekonomskim osnovnim studijama.

9.4. Ključne institucije u procesu preseljenja

Proces preseljenja uključuje Vladu Montengera, korisnika eksproprijacije (relevantne opštinske vlasti), poresku upravu, ovlaštene stručnjake za procjenu, lokalne vlasti i relevantne sudove u slučajevima kada nije postignut sporazum o nagodbi. Pregled svih institucija prikazan je u nastavku. Detaljne dodijeljene odgovornosti i aranžmani za implementaciju zahtjeva ovog RPF-a i svakog RAP-a specifičnog za lokaciju bit će pokriveni samim RAP-ovima.

Tabela 6 - Institucije uključene u eksproprijaciju / preseljenje

Institucija:	Ključna odgovornost tokom preseljenja:
--------------	--

Vlada Crne Gore	Izjava o javnom interesu (osim zakonom kao gore)
PIU	Koordinacija aktivnosti preseljenja u okviru ovog RPF-a i pojedinačnih RAP-ova kroz: - Imenovanje stručnjaka za preseljenje radi pomoći i praćenja implementacije i izveštavanja o društvenim komponentama (pod)projekta, posebno implementaciji RPF-a, - Objava krajnjeg datuma. - Priprema i objavljivanje RPF, RAP-ova i svih ostalih dokumenata za zaštitu projekta - Provođi javne konsultacije u svim fazama projekta, - Uključivanje relevantnih zainteresovanih strana - Uspostavljanje i upravljanje mehanizmom za žalbe PAP-ova i zainteresovanih strana; - Praćenje i evaluacija procesa preseljenja i izveštaja WB-u o svim pitanjima prema ovom RPF-u, - Praćenje protokola ulaska i izlaska na zemljište u slučajevima privremenog zauzimanja dok zemljište ne bude vraćeno vlasnicima u skladu s ovim RPF-om.
Korisnik eksproprijacije	Upravljanje procesom eksproprijacije
Ministarstvo finansija (MF)	Zajmoprimac i nadležni organ 2. nivoa u odlukama o eksproprijaciji
Kancelarije za poresku administraciju (decentralizirane na opštinske jedinice, ali pod MF)	Pruža procjenu tržišne vrijednosti poljoprivrednog ili građevinskog zemljišta
Lokalna samouprava	Lokalne opštine upravljaju procesom eksproprijacije (Odjel za imovinske poslove)
MPŠV	Pruža informacije o dostupnom zamjenskom zemljištu
Geodetska uprava, Državni katastar nepokretnosti, decentralizovane jedinice	Pruža zvanične informacije o svim nepokretnim predmetima, uključujući zemljište, objekte, kuće itd. Pruža zvanične pravne informacije o vlasnicima nepokretnih objekata Pruža informacije o posjednicima nepokretne imovine Anotacija procesa eksproprijacije Izvršava pravne promjene vlasništva vlasnika nekretnina nakon eksproprijacije, eksproprijacije itd.
Relevantni opštinski sudovi	Određuje pravičnu naknadu ako nije postignut prijateljski dogovor
Administrativni sudovi	Odlučuje o tužbama podnesenim protiv konačnih i obavezujućih odluka Ministarstva finansija

10. OPIS ARANŽMANA ZA FINANSIRANJE PRESELJENJA, UKLJUČUJUĆI PRIPREMU I REVIZIJU PROCJENA TROŠKOVA, TOKOVA SREDSTAVA I ARANŽMANA ZA NEPREDVIĐENE SITUACIJE

10.1. Opšti principi za finansiranje preseljenja

Sve troškove eksproprijacije zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta, preseljenja i obnove životnih uslova u okviru WASEC podprojekata snosi korisnik eksproprijacije (relevantna komunalna preduzeća (JKP) i/ili Vlada Crne Gore). Troškove preseljenja planira i osigurava korisnik eksproprijacije prije implementacije podprojekta, na način koji osigurava da su sve mjere potrebne za ostvarenje ciljeva ESS5 u potpunosti finansirane. Troškovi neće biti preneseni na osobe pogođene projektom (PAP).

- Budžet će biti namijenjen za pokrivanje sljedećih kategorija troškova: naknade za zemljište, objekte, usjeve i druge materijalne gubitke
- Naknada za gubitak prihoda i poslovnih aktivnosti
- troškovi fizičkog preseljenja (transport, privremeni smještaj, ponovno uspostavljanje komunalnih priključaka itd.), gdje je primjenjivo
- Troškovi mjera obnove egzistencije (npr. podrška poljoprivredi, podrška malim preduzećima, obuka)
- Prelazna i dodatna podrška
- Troškovi vezani za upravljanje procesom preseljenja, uključujući konsultacije, nadzor i rad mehanizma za rješavanje pritužbi (GRM), biće pokriveni.
- Rezerva za nepredviđene troškove.

10.2. Procjena i revizija troškova preseljenja

Za svaki podprojekat koji uzrokuje fizičko ili ekonomsko raseljavanje, detaljna procjena troškova preseljenja biće pripremljena unutar RAP-a. Procjena troškova će se zasnivati na:

- detaljna procjena gubitaka zemljišta, imovine (npr. građevina, usjeva), prihoda i pristupa resursima, na osnovu rezultata popisa stanovništva i socio-ekonomskih istraživanja
- Procjena troškova mjera obnove sredstava za život
- naknada po cijeni zamjene, u skladu sa ESS5.

Procjena troškova RAP-a će uključivati:

- matrice prava i odgovarajući iznosi prema kategoriji i tipu gubitka
- Procijenjeni troškovi specifičnih mjera za ranjive grupe
- Procijenjeni administrativni troškovi (osoblje, terenski rad, konsultacije, GRM, monitoring)
- procijenjeni troškovi vanjskog nadzora, gdje su predviđeni.

PIU će revidirati procjene troškova:

- u trenutku finalizacije svakog RAP-a, prije nego što ga odobri Svjetska banka, i
- kada dođe do promjena u obimu podprojekta, broju PAP-ova ili tržišnih cijena koje utiču na nivo kompenzacije. U skladu sa Zakonom o eksproprijaciji, eksproprijacija ne može početi dok se ne osigura i ne učini dostupnom puna naknada.

Sve promjene u budžetu za preseljenje biće formalno dokumentovane i dogovorene sa korisnikom eksproprijacije. Gdje je potrebno, Svjetska banka će biti obaviještena o značajnim promjenama koje utiču na ukupni obim ili troškove preseljenja.

10.3. Periodično izvještavanje

PIU će pripremati periodične izvještaje o napretku u implementaciji mjera otkupa i preseljenja zemljišta najmanje jednom godišnje, kao dio redovnih izvještaja o napretku projekta koji se podnose Svjetskoj banci u skladu sa projektnim dokumentima i Pravnim sporazumom. Izvještaji će uključivati pregled provedenih aktivnosti, analizu ključnih pokazatelja i sažetak primljenih i riješenih žalbi, opis svih identifikovanih problema i poduzetih korektivnih mjera, kao i konkretno izvještavanje o situaciji ranjivih grupa.

Pored izvještavanja Svjetskoj banci, sažete informacije o napretku implementacije RAP-a (bez ličnih podataka) biće javno dostupne, npr. putem PIU web stranice ili drugih komunikacijskih kanala, u skladu sa zahtjevima za transparentnošću i objavljivanjem osoba pogođenim projektom.

10.4. Uloga nezavisnih trećih strana

Spoljašnje praćenje će se posebno razmatrati kada podprojekti uzrokuju fizičko raseljavanje domaćinstava, značajnije ekonomsko raseljavanje ili utiču na veći broj ranjivih grupa.

Mandat nezavisnih trećih strana može uključivati:

- nezavisna provjera da su sve mjere navedene u RAP-ovima implementirane u skladu sa ESS5, ovim RPF-om i nacionalnim zakonodavstvom
- procjena ishoda preseljenja u smislu životnog standarda i prihoda PAP-ova nakon definisanog perioda (npr. 6–12 mjeseci nakon završetka implementacije RAP-a)
- dodatne konsultacije sa PAP-ovima i provjera njihovog zadovoljstva procesom preseljenja i rezultatima
- preporuke za korektivne mjere u slučajevima kada ciljevi obnove ili poboljšanja životnog standarda i životnih uslova nisu u potpunosti ostvareni.

Po završetku svakog RAP-a, nezavisna treća strana, ako je angažovana, pripremit će Izvještaj o završetku preseljenja, koji će biti dostavljen PIU-u i Svjetskoj banci u dogovorenom roku. Ovaj izvještaj će potvrditi da su sva prava i pomoć isporučeni u skladu sa RAP-om i da ne postoje neriješena pitanja koja bi mogla ugroziti dugoročne ishode preseljenja, ili će predložiti dodatne mjere koje treba implementirati.

Korištenje rezultata praćenja za korektivne mjere

Rezultati internog i, gdje je primjenjivo, eksternog praćenja koristiće se za kontinuirano unapređenje praksi otkupa i preseljenja zemljišta u okviru BESS podprojekata. Ako praćenje pokaže da određene grupe PAP-ova nisu u potpunosti obnovile svoje gubitke ili da su se dogodile nenamjerne negativne reakcije, PIU će, u saradnji sa relevantnim institucijama i, gdje je potrebno, Svjetskom bankom, razviti i implementirati dodatne korektivne mjere (npr. dopunska plaćanja, dodatna podrška za obnovu sredstava za život, ciljane mjere podrške za ranjive grupe).

Tako će sistem praćenja olakšati pravovremenu identifikaciju problema, promovisati transparentno izvještavanje i omogućiti prilagođavanje mjera radi potpunog ostvarenja ciljeva ovog RPF-a i ESS5.

Specifični aranžmani praćenja, uključujući detaljne indikatore, metodologiju prikupljanja podataka, učestalost terenskih posjeta i izvještavanja, kao i obim bilo kakvog vanjskog praćenja, biće dodatno

razrađeni u svakom lokaciono specifičnom RAP-u ili LRP-u, proporcionalno obimu, prirodi i rizicima fizičkog i ekonomskog raseljavanja, u skladu sa zahtjevima ESS5.

ANEKS 1 – PRIMJER OBRASCA ŽALBE

Referentni broj² (za GRM tim): _____

Podaci o žalitelju (opcionalno radi anonimnosti, provjereno ☐):

- Puno ime: _____
- Adresa: _____
- Telefon: _____
- E-pošta: _____

Da li je ova žalba anonimna? ☐ Da ☐ Ne

(Ako jeste, identitet neće biti otkriven bez dozvole.)

Preferirani jezik: ☐ engleski ☐ , srpski, ☐ bosanski, ☐ hrvatski ☐ , drugi: _____

Opis problema/žalbe:

- Šta se desilo? (detalji): _____

-
- Gdje i kada? (lokacija, datum/vrijeme): _____
 - Ko je uključen? (osobe, organizacije): _____
 - Koji su uticaji? (o tebi/zajednici): _____

-
- Dokazi (opis, prilozi): _____

Priroda problema:

☐ Jednokratni incident (datum: _____)

☐ Ponavljajuće (koliko puta: _____)

☐ U toku (od: _____)

Željeni ishod: (šta očekujete?) _____

Datum predaje: _____ Potpis (opcionalno): _____

Adresa odgovora (ako nije anonimna): _____

² Anonimni podnosioci žalbi mogu dobiti odgovor na jedan od sljedećih načina:

Ako je anonimna email adresa dostupna, GRM tim će poslati odgovor direktno na tu adresu.

Ako kontakt podaci nisu dostavljeni, status i ishod će biti objavljeni na web stranici PIU pod dodijeljenim referentnim brojem, bez ikakvih identifikacionih podataka. Anonimni podnosioci žalbi se ohrabruju da redovno provjeravaju PIU web stranicu radi ažuriranja o svojoj žalbi.

Aneks 2 - Predložak društvene analize

OBRAZAC ZA DRUŠTVENI SCREENING I OKIDAČI ZA PODPROJEKTE			
Ovaj izvještaj o provjeri sastojat će se od obrasca za provjeru, dokaza o vlasništvu i fotografija iz ankete bez prelaska. Naziv podprojekta: Lokacija: Vrsta aktivnosti i paket nabavke kako je dodijeljeno u Planu nabavke: Priroda projekta: Veličina/Razmjera: Agencija za implementaciju projekta: Opis okruženja projekta:			
Pokazatelji provjere vezani za sticanje zemljišta, imovinu i pristup resursima			
		DA	NE
	Vrsta aktivnosti – Ima/ima podprojekat:		
1	Zahtijevati da se zemljište (privatno) stekne (privremeno ili trajno) za njegov razvoj		
2	Kupljeno zemljište u iščekivanju projekta?		
3	Korištenje zemljišta koje je trenutno zauzeto ili se redovno koristi za proizvodne svrhe (npr. vrtlarstvo, poljoprivreda, pašnjaci, ribolovne lokacije, šume		
4	Fizički raseljavanje pojedinaca, porodica ili preduzeća		
5	Rezultira privremenim ili trajnim gubitkom usjeva, voćaka ili kućne infrastrukture		
6	Rezultiralo je nevoljnim ograničavanjem pristupa ljudi zakonski određenim parkovima i zaštićenim područjima		
7	Posljedica gubitka sredstava za život		
8	Imati negativan uticaj na ranjive pojedince ili grupe		
9	Imati negativan uticaj na neformalne prodavnice na sporednim putevima, trgovce ili bilo koju nomadsku vrstu komercijalne aktivnosti		
10	Uticaj na zdravlje i sigurnost zajednice		

OBRAZAC ZA DRUŠTVENI SCREENING I OKIDAČI ZA PODPROJEKTE			
11	Uticaj na interno raseljene osobe ili izbjeglice		
12	Poremetiti pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju		

Ako je bilo koja od polja od 1 do 9 označena kao 'DA', ESS5 će biti smatran relevantnim, a instrumenti specifični za lokaciju u skladu s ovim RPF-om će biti pripremljeni.

Ako je bilo koja od polja od 10 do 13 označena DA, odgovarajuće mjere ublažavanja moraju biti dizajnirane kroz ESMP specifičan za lokaciju

CERTIFIKACIJA

Ovim potvrđujemo da smo temeljito ispitali sve potencijalne negativne efekte ovog podprojekta. Koliko nam je poznato, podprojekat ne izbjegava niti izbjegava sve negativne društvene uticaje.

Za

PIU

Javni Komunikacija, Društveni i
Specijalista za angažman građana

ANEKS 3 ESS5 Korak-po-korak vodič za PIU: Privremeni pristup zemljištu tokom rehabilitacije vodovodne mreže

Ovaj vodič opisuje obavezne korake koje PIU i/ili korisnici eksproprijacije (prema potrebi) moraju slijediti prema ESS5 – Eksproprijacija, Ograničenja korištenja zemljišta i Prisilno preseljenje kada je privremeni pristup privatnom ili zajedničkom zemljištu potreban za radove na obnovi vodovodne mreže. Služi kao ilustrativni primjer koraka koje treba poduzeti, ali oni mogu varirati u zavisnosti od situacije u kojoj se nalazi na terenu.

Korak 1: Rano provjerite privremene uticaje na zemljište

Čim se identifikuju lokacije i trase lokacija za rehabilitaciju (u fazi projektovanja), PIU mora:

Pregledajte inženjerske dizajne i trasu kako biste identificirali sve zemljišne parcele koje će privremeno biti dostupne tokom izgradnje.

Utvrđite da li neko koristi ili zavisi od tog zemljišta (poljoprivrednici, zakupci, preduzeća, neformalni korisnici itd.).

Potvrdite da li se ESS5 aktivira — primjenjuje se kad god postoji privremeno ograničenje korištenja zemljišta, gubitak prihoda ili gubitak pristupa imovini, čak i bez fizičkog preseljenja.

Zabilježite nalaze u evidenciji projekta o procjeni okoliša i društva (ESA).

Ključno pravilo: Ne čekajte da radovi počnu da biste identificirali uticaje. Pregled mora biti u fazi dizajna.

Korak 2: Istražite alternative za minimiziranje uticaja

Prije prihvatanja privremenog pristupa zemljištu kao neizbježnog, PIU / Korisnik eksproprijacije:

Saradnja sa inženjerima na istraživanju izvodljivih alternativa dizajna koje bi mogle smanjiti ili eliminisati potrebu za privremenim pristupom zemljištu (npr. prilagođavanje trasa cjevovoda, fazno prilagođavanje radova za ograničavanje pogođenog područja u bilo kojem trenutku).

Dokumentujte sve razmatrane alternative i razloge zašto su usvojene ili nisu.

Osigurati da minimiziranje privremenih uticaja na zemljište bude eksplicitno odraženo u konačnim dizajnerskim odlukama.

Ključno pravilo: ESS5 zahtijeva prvo izbjegavanje, zatim minimiziranje, i ovaj korak mora biti dokumentovan da bi se ispunili standardi usklađenosti.

Korak 3: Provedite popis i inventar imovine

Kada se potvrde područja privremenog pristupa zemljištu, PIU / korisnik eksproprijacije mora:

Izvršiti popis svih osoba i domaćinstava koji posjeduju, koriste ili zauzimaju pogođene zemljišne parcele — uključujući one bez formalnog vlasništva (zakupci, neformalni korisnici, sezonski poljoprivrednici).

Inventarizirajte svu imovinu na privremeno pogođenom zemljištu: usjeve, drveće, strukture, radove na navodnjavanju, ograde i druge poboljšanja.

Odredite krajnji rok i komunicirajte ga pogođenim zajednicama. Osobe koje stignu nakon roka nisu podobne za naknadu.

Angažujte kvalifikovanog društvenog stručnjaka (ili istraživački tim) da provede popis i inventar.

Ključno pravilo: Niko ne bi trebao biti isključen iz popisa samo zato što nema formalni zemljišni list, u skladu sa ESS5 principima.

Korak 4: Procijenite i vrednosite prava na naknadu

Na osnovu popisa stanovništva i inventara imovine, PIU / korisnik eksproprijacije mora:

Izračunajte naknadu za svaku pogođenu osobu koja pokriva:

Gubitak prihoda/produktivnosti tokom perioda privremene okupacije zemljišta (na osnovu prosječnih prinosa, tržišnih cijena i trajanja uticaja).

Šteta na usjevima, drveću ili drugoj imovini uzrokovana građevinskim aktivnostima.

Poslovni gubici ako se bilo kakve komercijalne aktivnosti prekinu ili privremeno zaustave.

Troškovi obnove ako zemljište zahtijeva rehabilitaciju nakon završetka radova.

Primijenite metodologiju troškova zamjene — naknada mora odražavati punu tržišnu vrijednost bez odbitka za amortizaciju.

Identifikujte i označite ranjive osobe (domaćinstva na čelu žena, starije osobe, osobe s invaliditetom, domaćinstva ispod granice siromaštva) za dodatnu pomoć gdje je potrebna.

Ključno pravilo: Naknada mora biti izračunata i dogovorena prije pristupa bilo kojem zemljištu — a ne poslije.

Korak 5: Konsultujte se i uključite pogođene osobe

PIU mora provesti značajne konsultacije sa svim pogođenim osobama prije potpisivanja bilo kakvog sporazuma ili početka radova:

Jasno objasnite: svrhu privremene namjene zemljišta, očekivano trajanje, područje koje će se pristupiti, kakvu naknadu imaju pravo i kako će zemljište biti obnovljeno.

Osigurajte da pogođene osobe shvate da je odbijanje opcija — pristanak mora biti dobrovoljan i informisan.

Konsultujte se odvojeno sa ženama kako biste osigurali da su njihove perspektive i interesi obuhvaćeni, naročito tamo gdje njihova egzistencija može biti drugačije pogođena, kako to zahtijeva ESS10.

Zabilježite sve konsultacije (zapisnike sa sastanaka, liste prisutnih, iznesena pitanja i date odgovore).

Uključite se kroz ESS10-kompatibilne procese angažmana zainteresovanih strana, koristeći pristupačan jezik i formate.

Ključno pravilo: Konsultacije nisu formalnost — moraju se obaviti prije potpisivanja ugovora, a povratne informacije moraju zaista uticati na planiranje.

Korak 6: Pripremite i potpišite privremene ugovore o korištenju zemljišta

Korisnik eksproprijacije mora formalizirati privremeni pristup zemljištu putem pisanih ugovora sa svakim pogođenim vlasnikom zemljišta i zakupcem:

Svaki Privremeni ugovor o korištenju zemljišta mora uključivati:

Specifične parcele zemljišta koje pokrivaju i njihove koordinate ili granice.

Svrha i očekivano trajanje privremene upotrebe.

Iznos naknade koji treba platiti i raspored plaćanja.

Obaveza da se zemljište vrati u stanje prije projekta nakon završetka.

Pravo vlasnika/korisnika zemljišta da pristupi mehanizmu za žalbe projekta u slučaju sporova.

Ugovori moraju biti potpisani dobrovoljno, uz pisanu potvrdu da je vlasnik zemljišta obaviješten da je odbijanje opcija.

Kopije potpisanih ugovora mora podnijeti PIU i učiniti dostupnim za nadzor banke.

Ključno pravilo: Ugovori moraju biti uspostavljeni — i isplaćena naknada — prije početka gradnje na toj parceli.

Korak 7: Pripremite Instrument za preseljenje (RAP ili ARAP)

U zavisnosti od obima i značaja privremenih uticaja, PIU mora pripremiti odgovarajući instrument za preseljenje:

Plan za preseljenje (RAP): Potreban kada su posljedice značajne (veliki broj pogođenih osoba, veliki poremećaji u životnom standardu).

Skraćeni RAP (ARAP): Može se koristiti za manje, ograničene uticaje sa malim brojem pogođenih osoba.

RAP/ARAP mora uključivati: rezultate popisa, inventar imovine, matricu prava, iznose naknada, evidenciju konsultacija, detalje GRM-a, vremenski okvir implementacije, aranžmane praćenja i budžet.

Instrument mora biti konsultovan, javno objavljen, odobren od strane Svjetske banke i u potpunosti implementiran prije početka građevinskih radova na relevantnom podprojektu, osiguravajući usklađenost sa međunarodnim najboljim praksama.

Ključno pravilo: Nijedna izgradnja ne počinje dok RAP/ARAP ne bude odobren od strane banke i dok naknada ne bude isplaćena.

Korak 8: Isplatite naknadu prije pristupa zemljištu

Ovo je čvrsti ESS5 zahtjev — naknada mora biti u potpunosti isplaćena prije nego što PIU ili izvođač pristupi bilo kojoj privremeno pogođenoj zemljišnoj parceli:

Plaćajte direktno svakoj podobnoj pogođenoj osobi u skladu sa dogovorenim rasporedom naknada.

Nabavite potpisane račune ili potvrde o uplati od svakog primaoca.

Vodite evidenciju o plaćanju organizovanu po paketima/pogođenim osobama radi praćenja i revizije.

Ako vlasnik zemljišta nije dostupan ili nastaju sporovi, slijedite proceduru escrow/depozita odobrenu od strane banke i dokumentujte sve uložene napore.

Ključno pravilo: Pristup zemljištu prije isplate naknade predstavlja neusklađenost prema ESS5.

Korak 9: Implementirajte mehanizam za rješavanje pritužbi (GRM)

PIU mora osigurati da je projekat GRM operativan i dostupan svim pogođenim osobama tokom radova:

Objavite GRM pogođenim zajednicama na pristupačnom jeziku prije početka radova.

Osigurajte da GRM može primiti žalbe vezane na: sporove oko naknade, oštećenje zemljišta tokom radova, kašnjenja u obnovi ili bilo koju drugu žalbu vezanu za privremeni pristup zemljištu.

Zabilježite, pratite i odgovarajte na sve pritužbe unutar rokova navedenih u Planu angažmana dionika (SEP) projekta.

Izveštavajte o aktivnostima GRM-a u redovnim izvještajima o napretku projekta.

Ključno pravilo: GRM mora biti uspostavljen i poznat pogođenim osobama prije početka radova — ne smije biti postavljen nakon što se pojave žalbe.

Korak 10: Pratite, obnovite i zatvorite

Tokom i nakon građevinskih radova na privremeno pogođenom zemljištu, PIU mora:

Pratiti stvarne uticaje na korištenje zemljišta u odnosu na očekivane i ažurirati naknadu ako dođe do dodatne štete iznad dogovorenog.

Osigurajte da izvođač obnovi sav privremeno pogođeni zemljište u stanje prije projekta ili bolje nakon završetka radova — uključujući vraćanje usjeva, uklanjanje otpada, popravku pristupnih puteva i rehabilitaciju oštećene infrastrukture.

Provedite formalnu verifikaciju restauracije uz prisustvo vlasnika/korisnika zemljišta i zatražite njihovu pisanu potvrdu da je obnova zadovoljavajuća.

Ako obnova nije potpuna ili se na kraju perioda privremenog boravka pronađe dodatna šteta, isplatite dodatnu naknadu pogođenoj osobi.

Uključite nalaze u izvještaje o praćenju projekata koji se podnose Svjetskoj banci.

Ključno pravilo: PIU ostaje odgovoran za obnovu dok pogođena osoba ne potvrdi pismeno da je zemljište adekvatno obnovljeno.

Sažetak kontrolne liste za PIU

Korak	Akcija	Prije nego što počne?
1	Provjera privremenih uticaja na zemljište u fazi projektovanja	Da
2	Istražite i dizajnirajte alternative za dokumentovanje	Da
3	Provesti popis stanovništva i inventar imovine; Postavite krajnji rok	Da
4	Procijenite i vrednosite prava na naknadu	Da
5	Smisleno se konsultujte sa pogođenim osobama	Da
6	Potpišite privremene ugovore o korištenju zemljišta	Da
7	Pripremite se i dobijte bankovnu potvrdu za RAP/ARAP	Da
8	Isplatite naknadu u potpunosti	Da
9	Osigurati da je GRM operativan i komuniciran	Da
10	Pratite udare, obnavljajte zemljište i zatvarajte	Tokom i poslije

Aneks 4: Ilustrativan primjer skraćenog Plana za preseljenje (ARAP)

Podprojekat rehabilitacije vodovodne mreže — [Unesite ime grada/sela]³

[Ubaci ime projekta] | [Ubaci zemlju]

Pripremio: [Jedinica za implementaciju projekta / naziv PIU] Datum: [Mjesec, godina] ID projekta Svjetske banke: [P#####] ESS standard aktiviran: ESS5 – Eksproprijacija zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje

Skraćenice i akronimi

Izvršni sažetak

Ovaj skraćeni Plan za preseljenje (ARAP) pripremila je Jedinica za implementaciju projekta (PIU) [Naziv projekta] u skladu sa Svjetskim bankarskim standardom za zaštitu okoliša i društva 5 (ESS5). Bavi se privremenim uticajima na pristup zemljištu koji proizlaze iz rehabilitacije mreža za distribuciju vode u [Ubaci lokaciju].

Radovi na rehabilitaciji zahtijevaju privremeni pristup [X] privatnim ili zajedničkim zemljišnim parcelama duž trase cjevovoda u procijenjenom periodu od [X sedmica/mjeseci], što mora biti jasno definisano. Ukupno je identifikovano [X] pogođenih osoba projekta (PAP) kroz popis i inventarizaciju imovine provedenu u [mjesec/godina].

Nije potrebno fizičko preseljenje (preseljenje domaćinstava) jer su svi uticaji privremeni. Svi uticaji su privremeni, uglavnom se sastoje od ograničenog pristupa poljoprivrednom zemljištu i potencijalnog gubitka usjeva i prihoda tokom perioda izgradnje.

Ukupni budžet za naknade: [Valuta] [Iznos]

Ovaj ARAP je konsultovan sa svim pogođenim osobama, javno objavljen na [Datum], i biće u potpunosti implementiran prije početka građevinskih radova.

1. Uvod i pozadina projekta

1.1 Opis projekta

[Ubaci ime projekta] finansira Svjetska banka i provodi [Implementacijska agencija]. Cilj projekta je poboljšati pristup pouzdanom snabdijevanju vodom za [X] domaćinstava u [Lokaciji] kroz rehabilitaciju [X km] vodovodnih cjevovoda.

Specifični podprojekat obuhvaćen ovim ARAP-om odnosi se na rehabilitaciju [X km] cjevovoda za prijenos i distribuciju u [Selu/Gradu/Distriktu], što je ključno za poboljšanje lokalnog vodosnabdijevanja. Građevinske radove će izvoditi izvođač angažovan od strane PIU-a i očekuje se da će početi u [mjesec/godina] sa trajanjem od otprilike [X mjeseci].

1.2 Opravdanje za ARAP

Skraćeni Plan za preseljenje (umjesto punog RAP-a) je prikladan jer:

Ukupan broj identifikovanih PAP-ova je [X], što je manje od 200 osoba.

³ Ovo je samo ilustrativan primjer i može se mijenjati u zavisnosti od situacije na terenu.

Svi uticaji su privremeni — nema trajnog pribavljanja zemljišta, fizičkog premještanja niti strukturnog rušenja.

Uticaji su ograničeni na privremeno ograničen pristup zemljištu i gubitak prihoda/usjeva tokom perioda izgradnje.

Ovo je u skladu sa smjernicama ESS5, koje dozvoljavaju ARAP kada su uticaji manji i pogađaju manje od 200 ljudi, što odražava slične pristupe primijenjene u drugim projektima Svjetske banke širom svijeta. [\[1\]](#)

1.3 Ciljevi ARAP-a

Ovaj ARAP ima za cilj:

Identifikujte i dokumentujte sve osobe koje su privremeno pogođene radovima na rehabilitaciji vodovodne mreže.

Uspostaviti pravična i transparentna prava na naknadu za sve pap-ove.

Opišite proces konsultacija koji je pokrenut i njegove rezultate.

Definisati institucionalne odgovornosti i vremenski okvir implementacije.

Uspostaviti Mehanizam za rješavanje pritužbi (GRM) dostupan PAP-ovima.

Postavite aranžmane za praćenje i evaluaciju.

2. Pravni i politički okvir

2.1 Primjenjivi standardi Svjetske banke

Ovaj ARAP je pripremljen u skladu sa ESS5 – Eksproprijacija zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje Svjetskog okvira za okoliš i društvo (ESF, 2018). ESS5 se primjenjuje na sve situacije koje uključuju privremena ili trajna ograničenja korištenja zemljišta, uključujući privremeni pristup za građevinske radove, bez obzira na to da li postoji formalni vlasnički list nad zemljištem.

Ključni ESS5 zahtjevi primijenjeni u ovom ARAP-u:

Naknada po cijeni zamjene prije pristupa zemljištu.

Značajne konsultacije sa pogođenim osobama prije početka bilo kakvih radova.

Nema pristupa zemljištu dok se naknada u potpunosti ne isplati.

Obnova zemljišta u stanje prije projekta nakon završetka radova.

Funkcionalni GRM dostupan svim PAP-ovima.

2.2 Nacionalni pravni okvir

[Ubacite kratak opis važećih nacionalnih zakona o zemljištu, naknadi i eksproprijaciji — npr. Zakon o zemljištu, Ustav itd.]

2.3 Analiza praznina

Potomstvo	Nacionalno pravo	ESS5 zahtjev	Rezolucija
-----------	------------------	--------------	------------

Podobnost neformalnih korisnika	Nije uvijek prepoznata	Svi korisnici, sa ili bez titule	ESS5 se primjenjuje
Osnovica naknade	Tržišna vrijednost	Trošak zamjene	Primjenjuje se viši standard (ESS5)
Vrijeme naknade	Varira	Prije nego što se pristupi zemljištu	ESS5 se primjenjuje

3. Projektne aktivnosti i uticaji na zemljište

3.1 Opis radova koji uzrokuju privremeni pristup zemljištu

Rehabilitacija cjevovoda uključuje [opisi radove: npr. otvoreni rov za zamjenu cijevi duž koridora širine približno X metara]. Radni koridor će biti privremeno ograničen tokom aktivne izgradnje i biće vraćen po završetku.

Identifikovani su sljedeći tipovi privremenih uticaja:

Privremeni gubitak pristupa poljoprivrednim parcelama unutar zemljišta za izgradnju.

Oštećenje ili preuranjena žetva usjeva unutar koridora.

Privremeni poremećaji u poslovanju biće upravljani tamo gdje cjevovodi prolaze kroz komercijalne zone radi ublažavanja gubitaka.

Privremena ograničenja pristupa koja utiču na kretanje ljudi ili stoke.

3.2 Sažetak privremenih uticaja na zemljište

ID parcele	Lokacija	Pogođeno područje (m ²)	Korištenje zemljišta	Naziv PAP-a	Trajanje uticaja
P-001	[Selo A]	200 m ²	Poljoprivreda (kukuruz)	[Ime]	6 sedmica
P-002	[Selo A]	150 m ²	Poljoprivreda (povrće)	[Ime]	4 sedmice
P-003	[Selo B]	80 m ²	Mali maloprodajni kiosk	[Ime]	3 sedmice
P-004	[Selo B]	300 m ²	Poljoprivreda (neura)	[Ime]	5 sedmica
...	...	...	...	...	...
UKUPNO	[X] m ²	[X] PAP-ovi			

4. Popis stanovništva i socioekonomska anketa

4.1 Metodologija

Sveobuhvatni terenski popis i inventar imovine provedeni su od strane društvenog stručnjaka PIU-a između [Datum početka] i [Datum završetka] kako bi se osigurala temeljita dokumentacija.

Metodologija je uključivala:

Intervjui na nivou domaćinstava sa svim identifikovanim PAP-ovima.

Fizička mjerenja i GPS mapiranje svih pogođenih zemljišnih parcela.

Fotografska dokumentacija imovine.

Uspostavljen je granični rok [Datum] i efikasno prenesen svim pogođenim zajednicama kako bi se spriječili budući zahtjevi. Osobe koje dođu nakon ovog datuma nemaju pravo na naknadu.

4.2 Socioekonomski profil PAP-ova

Kategorija	Broj	Procenat
Ukupno PAP-ova	[X]	100%
Domaćinstva na muškom čelu	[X]	[X]%
Domaćinstva na čelu žena	[X]	[X]%
Ranjivi PAP-ovi (stariji, osobe s invaliditetom, ispod granice siromaštva)	[X]	[X]%
PAP-ovi sa formalnim zemljišnim vlasništvom	[X]	[X]%
PAP-ovi bez formalnog vlasništva nad zemljištem (zakupci, neformalni korisnici)	[X]	[X]%

4.3 Inventar pogođene imovine

Tip imovine	Jedinica	Pogođena količina
Poljoprivredno zemljište (plodno)	m ²	[X]
Poljoprivredno zemljište (neobrađeno)	m ²	[X]
Uspravni usjevi — kukuruz	m ²	[X]
Stalni usjevi — povrće	m ²	[X]
Voćka/višegodišnje stabla	Broj	[X]
Poslovne strukture (kiosci, štandovi)	Broj	[X]
Ograde / zidovi	Linearni metri	[X]

5. Matrica prava i naknada

5.1 Kriteriji podobnosti

Sljedeće kategorije osoba su podobne za naknadu prema ovom ARAP-u, bez obzira na to da li posjeduju formalni vlasnički list nad zemljištem:

Vlasnici zemljišta (sa ili bez vlasničkog lista) čije je zemljište privremeno dostupno.

Zakupci ili zakupci poljoprivrede koji obrađuju zemlju na pogođenim parcelama.

Vlasnici preduzeća ili operateri čije su aktivnosti privremeno prekinute.

Neformalni korisnici koji mogu dokazati redovno i produktivno korištenje pogođenog zemljišta uključeni su u matricu kompenzacije radi osiguranja pravičnosti.

Osobe koje stignu nakon roka [Datum] nisu podobne za naknadu.

5.2 Matrica prava

Tip udara	Podobni PAP	Pravo na to	Vrijeme plaćanja
Privremeni gubitak poljoprivrednog zemljišta	Vlasnik zemljišta / zakupac	Naknada za izgublenu produktivnost na osnovu površine, vrste usjeva, tržišnih cijena i trajanja	Prije pristupa kopnu
Šteta na usjevima koji stoje	Poljoprivrednik / zakupac	Potpuni trošak zamjene usjeva po tržišnim cijenama u trenutku udara	Prije pristupa kopnu
Gubitak voćki/višegodišnjih stabala	Zemljoposjednik	Trošak zamjene uključujući vrijednost izgubljene proizvodnje tokom perioda obnove	Prije pristupa kopnu
Privremeni poremećaji poslovanja	Poslovni operater	Dokumentovani gubitak neto dobiti tokom trajanja poremećaja	Prije pristupa kopnu
Naknada za ometanje	Svi PAP-ovi	[X]% dodatne naknade na ukupnu naknadu (prema nacionalnom zakonu ili projektu RPF)	Prije pristupa kopnu
Dodatna pomoć ranjivog PAP-a	Ugrožena domaćinstva	Dodatna gotovina ili pomoć u naturi (npr. [X valuta] ili ekvivalentna podrška)	Prije pristupa kopnu
Obnova zemljišta	Vlasnik zemljišta / korisnik	Obaveza izvođača da obnovi zemljište; dodatna naknada ako restauracija nije potpuna	Nakon radova

5.3 Metodologija vrednovanja

Naknada je izračunata korištenjem metodologije troškova zamjene u skladu sa ESS5. Ključni korišteni parametri:

Prinosi usjeva: Na osnovu [nacionalne poljoprivredne statistike / podataka lokalne samouprave / nezavisne ankete].

Tržišne cijene: Na osnovu [lokalne tržišne cijene u trenutku procjene, mjesec/godina].

Trajanje uticaja: Na osnovu građevinskog rasporeda izvođača.

Procjena vrijednosti drveća: Na osnovu [ubaci metodologiju, npr. broj godina do produktivnog dostižeća × godišnjeg prinosa × tržišne cijene].

Poslovni gubitak: Na osnovu [dokumentovanog prosječnog neto prihoda × broja dana poremećaja].

5.4 Sažetak naknada od PAP-a

PAP ID	Ime	Lokacija	Tip udara	Iznos naknade ([valuta])
PAP-001	[Ime]	[Selo A]	Gubitak usjeva — kukuruz	[Količina]
PAP-002	[Ime]	[Selo A]	Gubitak usjeva — povrće	[Količina]
PAP-003	[Ime]	[Selo B]	Poremećaj poslovanja	[Količina]
PAP-004	[Ime]	[Selo B]	Pristup zemljištu — neobrađen	[Količina]
...				
UKUPNO	[Ukupan iznos]			

6. Konsultacije sa pogođenim osobama

6.1 Proces konsultacija

Javne konsultacije su održane na [Lokacija] na [Datume]. Društveni stručnjak PIU-a vodio je sve sesije, uz podršku [predstavnik lokalne vlasti / službenika za vezu sa zajednicom].

Obrađene sesije:

Objašnjenje radova na projektu i vremenskog okvira izgradnje.

Opis privremenih uticaja na zemljište i prava prema ESS5.

Objašnjenje krajnjeg roka i kriterija podobnosti.

Objašnjenje GRM-a i kako podnijeti pritužbe.

Pitanja i odgovori sa pogođenim osobama.

Konsultacije su vođene na [lokalnom jeziku]. Žene su konsultovane u posebnoj sesiji na [Datum] kako bi se osiguralo da se njihove brige zabilježe nezavisno.

6.2 Ključna pitanja i odgovori

Postavljeno pitanje	Odgovor PIU-a
Zabrinutost zbog oštećenja kanala za navodnjavanje	Izvođač će obnoviti svu infrastrukturu za navodnjavanje; uključeno u ugovorne klauzule
Zahtjev za isplatom naknade prije početka radova	Potvrđeno — naknada će biti u potpunosti isplaćena prije nego što se pristupi zemljištu
Zabrinutost zbog trajanja radova koji prelaze planirani rok	Ugovor o naknadi uključuje mogućnost dodatne isplate ako trajanje traje duže od dogovorenog perioda
Zahtjev za informacijama u pisanom obliku	Sažetak prava obezbijeđenih na [lokalnom jeziku] svim PAP-ovima

6.3 Otkrivanje

Ovaj ARAP je objavljen na:

Zvanična web stranica projekta: [URL]

PIU oglasne table na [lokacija(e)]

Eksterna web stranica Svjetske banke: [URL]

Datum objave: [Datum]

7. Mehanizam za rješavanje žalbi (GRM)

Svi PAP-ovi su obaviješteni o svom pravu da iznesu pritužbe u bilo kojem trenutku tokom implementacije projekta. Projekat GRM funkcioniše na sljedeći način:

Nivo	Kontakt tačka	Vrijeme odgovora
Nivo 1 — Zajednica	Službenik za vezu sa zajednicom: [Ime, Telefon]	5 radnih dana
Nivo 2 — PIU	PIU društveni stručnjak: [Ime, email, telefon]	10 radnih dana
Nivo 3 — Implementacijska agencija	[Ime agencije, kontakt]	15 radnih dana
Nivo 4 — Vanjski / Sud	Nacionalni pravni sistem	Prema nacionalnom zakonu

PAP-ovi također mogu kontaktirati Službu za rješavanje pritužbi Svjetske banke (GRS) u bilo kojem trenutku.

Sve žalbe se bilježe, prate i dokumentuju u kvartalnim izvještajima o napretku projekta kako bi se osiguralo transparentno rješavanje problema.

8. Institucionalne odgovornosti

Odgovornost	Odgovorna strana
Ukupna implementacija i nadzor ARAP-a	PIU društveni stručnjak
Obrada isplate naknade	Finansijski službenik PIU-a
Nadzor obnove zemljišta	PIU inženjer + izvođač radova
Praćenje i izvještavanje	PIU društveni stručnjak

Upravljanje GRM-om	PIU društveni stručnjak + službenik za vezu sa zajednicom
Nadzor i odobrenje od strane Svjetske banke	Radna grupa Svjetske banke

9. Vremenska linija implementacije

Aktivnosti	Odgovoran	Ciljani datum
Priprema i objava ARAP-a	PIU	[Datum]
Odobrenje ARAP-a od strane Svjetske banke	Svjetska banka	[Datum]
Potpisivanje privremenih ugovora o korištenju zemljišta	PIU + PAP-ovi	[Datum]
Isplate naknada svim PAP-ovima	PIU finansije	[Datum] — prije početka radova
Početak građevinskih radova	Izvođač radova	[Datum]
Nadzor tokom radova	PIU	Tokom cijele izgradnje
Obnova zemljišta od strane izvođača radova	Izvođač radova	U roku od [X sedmica] od završetka radova
Verifikacija restauracije pomoću PAP-ova	PIU + PAP-ovi	[Datum]
Završni izvještaj o završetku ARAP-a	PIU	[Datum]

10. Budžet

Predmet	Procijenjeni trošak ([valuta])
Naknada za gubitke usjeva	[Količina]
Naknada za poremećaj poslovanja	[Količina]
Dozvole za ometanje	[Količina]
Dodatna pomoć ranjivog PAP-a	[Količina]
Priprema za ARAP (naknade za društvene stručnjake)	[Količina]
Troškovi konsultacija sa zajednicom	[Količina]
Praćenje i evaluacija	[Količina]
Rezervni (10–15%)	[Količina]
UKUPNO	[Ukupan iznos]

Izvor finansiranja: [Sredstva vladinih partnera / Budžet projekta / Ostalo], koji treba biti detaljno opisan kako bi odražavao tačne alokacije.

11. Praćenje i evaluacija

Jedinica za implementaciju projekta (PIU) će pratiti implementaciju Skraćenog plana preseljenja (ARAP) kroz sljedeće aktivnosti:

Predradovi: Potvrdite da su sve isplate naknade izvršene i da su potpisani Privremeni ugovori o korištenju zemljišta prije izdavanja obavijesti izvođaču o nastavku.

Tokom radova: Mjesečne posjete lokaciji obavljat će društveni stručnjak PIU-a kako bi se potvrdilo da stvarni uticaji ostaju unutar opsega dokumentovanog u ovom ARAP-u i kako bi se identificirale dodatne pogođene osobe koje nisu obuhvaćene originalnim popisom.

Nakon radova: Formalna verifikacija obnove zemljišta provedena zajednički sa svakim PAP-om, uz pisanu potvrdu o zadovoljavajućoj restauraciji.

Izveštavanje: Napredak u implementaciji ARAP-a biće uključen u kvartalne izvještaje o napretku projekata koji se podnose Svjetskoj banci.

Aneksi

Aneks 1: Obrasci popisa i popunjeni podaci iz ankete domaćinstava iz PAP-a

Aneks 2: Inventar imovine i izvještaji o procjeni po parcelama

Aneks 3: Karta koja prikazuje trasu cjevovoda i pogođene parcele

Aneks 4: Potpisani privremeni ugovori o korištenju zemljišta (predložak + potpisane kopije)

Prilog 5: Dokaz o isplatama naknade (potpisani računi)

Prilog 6: Zapisnici sa sastanaka konsultacija i liste prisustva

Aneks 7: Fotografije pogođene imovine

Aneks 8: Javno obavještenje o krajnjem datumu

ZAPISNIK SA JAVNE RASPRAVE

WASEC projekat — Projekat unaprijeđenja sigurnosti snabdijevanja vodom i otpornosti na klimatske promjene

1. OPŠTI PODACI

Naziv projekta:	Projekat unaprijeđenja sigurnosti snabdijevanja vodom i otpornosti na klimatske promjene
Implementator:	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera Crne Gore (MERS) Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore Nacionalna jedinicu za implementaciju projekata iz oblasti komunalnih djelatnosti i zaštite životne sredine, DOO "Project - Consulting" – Podgorica (PROCON)
Datum i vrijeme:	29.7.2026. god. u 10 sati
Mjesto održavanja:	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera Crne Gore, Eko-efikasna zgrada, Cetinjski put bb, Podgorica
Moderator:	Nikola Vukmirović
Zapisničar:	Azra Balota
Broj prisutnih:	Ukupno: 11 (M: 4 / Ž: 7)

2. DNEVNI RED

1. Registracija učesnika
2. Pozdravna riječ i cilj javne rasprave
3. Opis projekta
3. Uticaji rizici prepoznati izazovi u prvoj fazi
4. Instrumenti za upravljanje uticajima na životnu sredinu i društvo s potencijalnim rizicima (ESMF, SEP, LMP, RPF, ESMP)

- 5. Mehanizmi za zaštitu vaših prava
- 6. Diskusija — pitanja, komentari i prijedlozi učesnika
- 7. Zaključci i naredni koraci

3. SAŽETAK PREZENTACIJE

Projekat unaprijeđenja sigurnosti snabdijevanja vodom i otpornosti na klimatske promjene - WASEC (P512709) predstavlja prvu fazu desetogodišnjeg višefaznog programa podrške transformaciji sektora voda u Crnoj Gori i jačanju otpornosti vodnih usluga na klimatske promjene. Cilj projekta je unapređenje vodne sigurnosti i klimatski otpornih vodnih usluga u Crnoj Gori, kroz poboljšanje pristupa sigurnom i pouzdanom vodosnabdijevanju i sanitarnim uslugama, smanjenje gubitaka vode, jačanje otpornosti infrastrukture i podršku reformama u sektoru voda. Ukupna vrijednost prve faze projekta iznosi oko 58 miliona USD, uključujući finansiranje IBRD-a od oko 35 miliona USD i sufinansiranje OPEC Fonda od oko 23 miliona USD. Projekat implementiraju Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore, preko PROCON-a kao Jedinice za implementaciju projekta (PIU), uz učešće Ministarstva finansija/TSU i relevantnih opština i vodovodnih preduzeća. Projekat je organizovan kroz četiri komponente: (1) Strateška ulaganja u infrastrukturu vodnih usluga i otpornost, uključujući rehabilitaciju i proširenje sistema vodosnabdijevanja, zamjenu dotrajale infrastrukture, smanjenje gubitaka vode, izgradnju i proširenje kanalizacionih mreža i unapređenje decentralizovanih vodnih usluga u ruralnim područjima; (2) Integrisani pristupi za obalnu vodnu sigurnost, uključujući kratkoročne mjere za povećanje pouzdanosti obalnog vodosnabdijevanja, proširenje kapaciteta zahvata i tretmana vode iz Skadarskog jezera/Malog Blata i stručne hidrološke, hidromorfološke i hidrogeološke studije rijeke Morače i izvorišta Bolje Sestre; (3) Jačanje institucionalnog, regulatornog i upravljačkog okvira za sektor voda, uključujući podršku sektorskim reformama, strategijama, tarifnoj metodologiji i usporednoj analizi digitalnih praksi; i (4) Upravljanje projektom, uključujući rad PIU-a, koordinaciju, monitoring, izvještavanje i jačanje kapaciteta.

Tokom izvođenja građevinskih radova očekuju se buka, prašina i vibracije, uz mogući uticaj na biljni i životinjski svijet, posebno zato što se dio radova odvija u zaštićenim područjima kao što je Skadarsko jezero. Dodatnu pažnju zahtijevaju radovi uz vodna tijela i pravilno upravljanje građevinskim otpadom. Radovi mogu uticati na zdravlje i sigurnost radnika i stanovništva, a podrazumijevaju i zauzimanje i korišćenje zemljišta. Posebna pažnja posvećuje se bezbjednosti lokalnog stanovništva tokom izvođenja radova, kao i ublažavanju saobraćajnih opterećenja i privremenih prekida vodosnabdijevanja.

Predstavljeni su ključni instrumenti za upravljanje rizicima na životnu sredinu i društvo pripremljeni u skladu sa Okvirom Svjetske banke za rizike i uticaje na životnu sredinu i društvo (ESF), relevantnim standardima Svjetske Banke (ESS) i zakonodavstvom Crne Gore: ESCP – Plan obaveza za životnu sredinu i društvo; ESMF – Okvir za upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo ; SEP – Plan angažovanja zainteresovanih strana, LMP – Procedure upravljanja radnom snagom i RPF – Okvir politike preseljenja. Posebno su predstavljena prava građana i zainteresovanih strana: pravo na pravovremene, jasne i razumljive informacije o projektu; pravo na učešće u konsultacijama; pravo da daju komentare i prijedloge; pravo na zaštitu zdravlja, sigurnosti i pristupa tokom izvođenja radova; pravo radnika na sigurne uslove rada i žalbeni mehanizam; te pravo vlasnika i korisnika zemljišta na pravičan postupak, naknadu i obnovu sredstava za život u slučaju uticaja projekta na zemljište, imovinu ili pristup prirodnim resursima ili servisima. Naglašeno je da se fizičko ili ekonomsko raseljavanje neće provoditi bez prethodno pripremljenih, konsultovanih i odobrenih odgovarajućih instrumenata, u skladu sa zahtjevima Svjetske banke. Predstavljen je i žalbeni mehanizam (GRM), koji omogućava svim građanima, zajednicama, organizacijama i drugim zainteresovanim stranama da podnesu pritužbe, pitanja, komentare ili sugestije u vezi sa projektom, uključujući i anonimne pritužbe. Žalbe se mogu

podnijeti putem više dostupnih kanala, uključujući lično, pisanim putem, telefonom, elektronski ili preko lokalnih/projektnih kontakt tačaka. PROCON će voditi centralni registar žalbi, pratiti postupanje po žalbama i izvještavati o njihovom rješavanju. Mehanizam će uključivati jasne rokove za potvrdu prijema i odgovor, mogućnost eskalacije neriješenih žalbi i posebne, povjerljive procedure za osjetljive pritužbe, uključujući one koje se odnose na seksualnu eksploataciju i zlostavljanje/seksualno uznemiravanje (SEA/SH). Svi lokacijski i projektno specifični relevantni projektni dokumenti biće javno objavljeni i konsultovani prije i tokom implementacije projekta, a gdje postoji razlika između zahtjeva Svjetske banke i domaćeg zakonodavstva, primjenjivaće se stroži standard.

4. PITANJA, KOMENTARI I ODGOVORI

Tokom prezentacije nisu postavljena pitanja niti su izneseni komentari od strane prisutnih učesnika. U okviru javnih konsultacija, zainteresovana javnost imala je mogućnost dostavljanja pitanja i komentara, pisanim ili usmenim putem, koristeći navedene kontakte, do 31. jula 2026. godine. Do isteka navedenog roka nisu zaprimljeni nikakvi komentari, pitanja niti primjedbe.

5. ZAKLJUČCI I DOGOVORENE AKTIVNOSTI

Nije bilo komentara niti primjedbi koje bi zahtijevale dodatne mjere, dopune ili reviziju dokumenta. Rezultati javne rasprave bit će evidentirani u zapisniku, a daljnje aktivnosti provodit će se u skladu s predviđenim procedurama i rokovima projekta.

6. POTPISI

Moderator: NINOLA VUKNIRIĆ (Potpis) 03.07.2026 (Datum)

Zapisničar: ALEXA BALOTA (Potpis) 03.07.2026 (Datum)

PRILOZI:

1. Objavljen poziv za konsultacije: linkovi i isječak iz novina
2. Lista prisutnih
3. Prezentacija
4. Formulari za komentare
5. Fotografije

Prilog 1: Objavljen poziv za konsultacije: linkovi i isecak iz novina

U skladu sa Okvirom Svjetske banke za zaštitu životne sredine i društvene aspekte (ESF), Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede pozivaju institucije, kompanije, organizacije, Opštine, organizacije civilnog društva, predstavnike lokalnih zajednica i sve druge zainteresovane strane da učestvuju u predstojećim

JAVNIM KONSULTACIJAMA I PREZENTACIJI
ekoloških i društvenih instrumenata pripremljenih za
Projekat vodnih usluga i klimatske prilagodljivosti Crne Gore
(WASEC projekat - P512709)

Projekat, razvijen u partnerstvu sa Svjetskom bankom, ima za cilj da podrži poboljšanje bezbjednosti vode i vodnih usluga u Crnoj Gori, kao i njihovu otpornost na klimatske promjene. Ovaj projekat predstavlja prvu fazu desetogodišnjeg višefaznog programskog pristupa (MPA) osmišljenog da transformiše vodni sektor u Crnoj Gori kao podršku procesu pristupanja zemlje EU. Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede su institucije nominovane za implementaciju Projekta u ime Vlade Crne Gore.

Javne konsultacije će se održati **29. jula 2026. u 10:00** u prostorijama Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera na adresi: Eko-efikasna zgrada, Cetinjski put b.b. 81000 Podgorica, Crna Gora. Takođe će biti kreiran link za konferencijsko (online) učešće.

Tokom konsultacija biće predstavljeni i razmatrani sljedeći dokumenti o upravljanju životnom sredinom i društvenim pitanjima, koji su pripremljeni za potrebe Projekta:

- **Plan obaveza za zaštitu životne sredine i društvena pitanja (ESCP),**
- **Okvir za upravljanje životnom sredinom i društvom (ESMF),**
- **Okvir politike preseljenja (RPF),**
- **Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP),**
- **Plan upravljanja radnom snagom (LMP).**

Ovi dokumenti definišu procedure, mjere ublažavanja, aranžmane za angažovanje zainteresovanih strana, zahtjeve za upravljanje radnom snagom i principe kupovine zemljišta (ako ih ima) koji će voditi implementaciju investicija u okviru projekta, a u skladu sa ekološkim i društvenim standardima Svjetske banke (ESS1-ESS10).

Dokumenti su objavljeni i dostupni su za javni uvid na zvaničnim sajtovima Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (<https://www.gov.me/mers>), Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (<https://www.gov.me/mpsv>) i DOO "Project-Consulting" - Podgorica (PROCON) (<https://procon.me>). Link za preuzimanje: <https://www.swisstransfer.com/d/7a46e20a-75e2-4b2d-9e6a-c93476f0813c>

Pitanja, komentari i sugestije mogu se dostaviti zaključno sa **31. julom 2026**, bilo tokom sastanka za javne konsultacije ili u pisanoj formi koristeći kontakt podatke navedene u nastavku.

Kontakt: DOO "Project-Consulting" - Podgorica (PROCON)

Broj telefona: +382 20 201 545

E-mail: office@procon.me

Adresa: Moskovska 65, I sprat, 81000 Podgorica, Crna Gora

Zainteresovane strane koje žele da učestvuju putem link-a ljubazno se mole da se registruju unaprijed slanjem svog imena, kompanije/institucije (ako je primjenljivo) i adrese e-pošte na kontakt e-poštu navedenu iznad najkasnije do 27. jula 2026. Registrovani učesnici će dobiti link za online sastanak i uputstva za učešće prije konsultacija.

Objavljeno: 16. jula 2026.

<https://www.gov.me/clanak/javnim-konsultacijama-i-prezentaciji-ekoloskih-i-drustvenih-instrumenata-pripremljenih-za-projekat-vodnih-usluga-i-klimatske-prilagodljivosti-crne-gore>

<https://www.gov.me/clanak/javne-konsultacije>

<https://procon.me/vijesti-template.php?id=230>

<https://procon.me/vijesti-template.php?id=235>

Prilog 2: Lista prisutnih

LISTA PRISUTNIH - JAVNE KONSULTACIJE

WASEC projekat — Projekat vodnih usluga i klimatske prilagodljivosti Crne Gore
Datum: 29.7.2026. godine / Mjesto: Podgorica, Crna Gora

Redni broj	Ime i prezime	Institucija/Organizacija	Kontakt (telefon/e-mail)	Rad (M/Z)	Ranjiva grupa (da/ne)*	Potpis
1		PROCON/PIU	067/878455	M	NE	
2		PROCON/PIU	067/216-671	M	NE	
3		MERS	067 821-370	Ž	NE	
4		UPRAVA ZA VODE	068 -527- 098	M	NE	
5		MERS	068/643-120	Ž	NE	
6		MERS	067 314 951	Ž	NE	
7		MERS	067/564-164	Ž	NE	
8		MERS	067/831 514	M	NE	
9						
10		PROCON	067 43-474	Ž	NE	
11		PROCON	067 008 522	Ž	NE	
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						
19						
20						
21						
22						
23						

*Ranjive i ugrožene grupe mogu uključivati osobe s invaliditetom, starije osobe, domaćinstva s niskim prihodima, žene nosioce domaćinstava, nezaposlene osobe, pripadnike manjinskih grupa, osobe koje žive u udaljenim područjima, kao i druge osobe koje zbog svojih socijalnih, ekonomskih ili zdravstvenih okolnosti mogu imati otežan pristup informacijama, konsultacijama ili koristima projekta.

Napomena: Podaci se prikupljaju u skladu sa ESS10 Svjetske banke

Prilog 3: Prezentacija

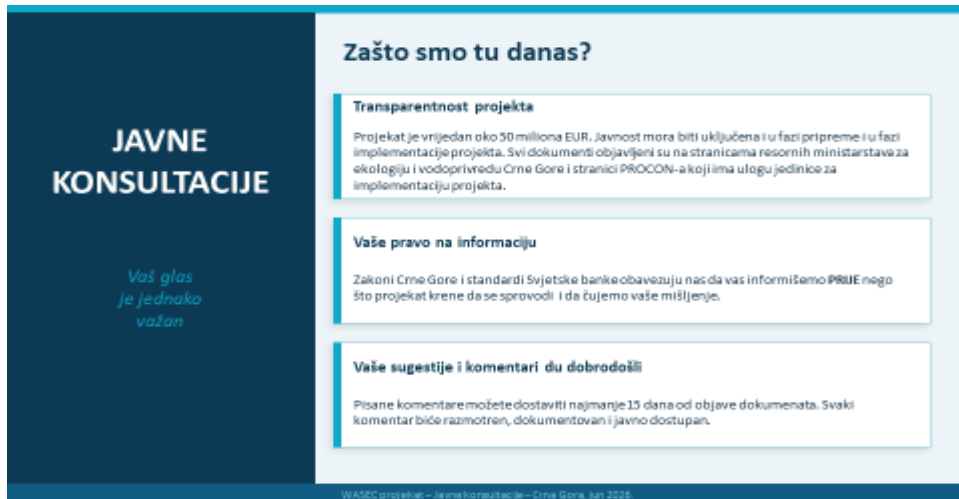
WASEC PROJEKAT

Projekat vodnih usluga i klimatske prilagodljivosti Crne Gore

Javne konsultacije o dokumentima za upravljanje uticajima projekta na životnu sredinu i društvo

Juli 2026. | Podgorica | PROCON – Jedinica za implementaciju projekta

PS12709 | Svjetska banka (IBRD) | 150 miliona EUR | www.procon.me

JAVNE KONSULTACIJE

Vaš glas je jednako važan

Zašto smo tu danas?

- Transparentnost projekta**
Projekat je vrijedan oko 50 miliona EUR. Javnost mora biti uključena i u fazi pripreme i u fazi implementacije projekta. Svi dokumenti objavljeni su na stranicama resornih ministarstava za ekologiju i vodoprivredu Crne Gore i stranici PROCON-a koji ima ulogu jedinice za implementaciju projekta.
- Vaše pravo na informaciju**
Zakoni Crne Gore i standardi Svjetske banke obavezuju nas da vas informišemo **PRIJE** nego što projekat krene da se sprovodi i da čujemo vaše mišljenje.
- Vaše sugestije i komentari du dobrodošli**
Pisane komentare možete dostaviti najmanje 15 dana od objave dokumenata. Svaki komentar biće razmotren, dokumentovan i javno dostupan.

WASEC projekat – Javne konsultacije – Crna Gora, juni 2026.

DIO 1

O projektu

Šta je Projekat vodnih usluga i klimatske prilagodljivosti Crne Gore, ko ga sprovodi i zašto je važan za Crnu Goru

WASEC projekat – Javne konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Šta je Projekat vodnih usluga i klimatske prilagodljivosti Crne Gore?

PROCON (PIU)

Implementaciona jedinica projekta

Vrijednost: ~50 miliona EUR

Prioritetni podprojekti:

21 podprojekat (vodovod i kanalizacija)

Proširenje kapaciteta postrojenja za preradu vode (Skadarsko jezero): **+250 l/s (ukupno 350 l/s)**

Institucionalne reforme i upravljanje: **tarife, strategija i digitalna platforma**

Svjetska banka

Finansijer i partner projekta

Zašto Svjetska banka?

- Povoljni uslovi kreditiranja za vodni sektor
- Obavezno poštivanje standarda za upravljanje životnom sredinom i društvom (ESS)
- Međunarodna vidljivost i kredibilitet
- Tehničko znanje iz globalnih projekata vodosnabdijevanja

WASDC projekat – javne konsultacije – Crna Gore, juli 2026.

Četiri komponente projekta

Šta projekat konkretno radi na terenu?

KOMPONENTA 1	KOMPONENTA 2	KOMPONENTA 3	KOMPONENTA 4
Vodovod i kanalizacija Pouzdanija i kvalitetnija voda kroz rehabilitaciju i proširenje vodovoda i kanalizacionih mreža putem 21 prioritetnog podprojekta širom Crne Gore.	Sigurnost/pouzdanost vodosnabdijevanja u priobalnom području Proširenje kapaciteta prerade vode na Skadarskom jezeru za +250 l/s i tehnička pomoć za rijeku Moraču i upravljanje sedimentom.	Upravljanje vodnim sektorom Jačanje institucija vodnog sektora: tarifna reforma, nacionalna strategija, digitalna platforma i jačanje kapaciteta komunalnih preduzeća.	Upravljanje projektom MERS MPVŠ PROCON TSU

WASDC projekat – javne konsultacije – Crna Gore, juli 2026.

Komponenta 1: Pouzdano snabdijevanje vodom za domaćinstva i privredu

"Obnova vodovoda znači manje kvarova, manje gubitaka i pouzdanije snabdijevanje vodom"

21

prioritetnih
podprojekata

~40

miliona EUR
Komponenta 1

2

faze ulaganja
I.1: 11 · I.2: 10

62 → 21

odabrano iz
62 prijedloga

Šta donosi obnova komunalne infrastrukture u opštinama?

Komponenta 1 finansira rehabilitaciju i proširenje centralizovanih vodovoda i kanalizacionih mreža kroz 21 prioritetni podprojekat u opštinama. Ulaganja se sprovode u dvije faze (Faza I.1 — 11 podprojekata, ~17,7 mil EUR; Faza I.2 — 10 podprojekata, ~22,7 mil EUR) i donose pouzdanije snabdijevanje, manje gubitaka vode i veću otpornost na klimatske promjene.

WASDC projekat – javne konsultacije – Crna Gore, juli 2026.

Komponenta 2: Sigurnost/pouzdanost vodosnabdijevanja u priobalnom području

"Priobalno područje sve teže dobija dovoljno vode — projekt osigurava hitno i dugoročno rješenje."

IZAZOV

Prekomjerno vađenje šljunka iz rijeke Morače produbilo je korito i smanjilo izdašnost izvora Bolje Sestre — najvažnijeg vodnog resursa u zemlji.

Ljeti, kad je potražnja na primorju najveća, snabdijevanje vodom postaje nepouzdan — dolazi do nestašica.

Ova nestabilnost ugrožava vodosnabdijevanje cijelog crnogorskog primorja.

RJEŠENJE: KOMPONENTA 2

Dvije linije djelovanja:

Hitno: +250 l/s prerade
Ukupno: 350 l/s do 2028.

Proširenje postrojenja za preradu vode na Malom Blatu (Skadarsko jezero) i tehnička pomoć za upravljanje rijekom Moračom i sedimentom — osnova za dugoročno rješenje.

Napomena: Radovi se izvode u Nacionalnom parku Skadarsko jezero — ESMF propisuje obavezne procedure zaštite za svaku lokaciju.

WASDC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

DIO 2

Identificirani uticaji i rizici na životnu sredinu i društvo

Glavni uticaji i rizici prepoznati kroz procjenu u pripremnoj fazi

WASDC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Glavni identificirani uticaji i rizici

Uticaji na životnu sredinu

- Buka, prašina i vibracije tokom građevinskih radova
- Uticaj na biljni i životinjski svijet
- Radovi u zaštićenim područjima (Skadarsko jezero)
- Radovi uz vodna tijela i upravljanje građevinskim otpadom

Uticaji na društvo

- Zdravlje i sigurnost radnika i stanovništva
- Zauzimanje i korišćenje zemljišta
- Bezbjednost lokalnog stanovništva tokom radova
- Saobraćaj i privremeni prekidi vodosnabdijevanja

WASDC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Instrumenti za upravljanje uticajima i rizicima na životnu sredinu i društvo

Zašto su napravljeni, šta pokrivaju i koja im je svrha

WAGOC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Svjetska banka zahtijeva da svi projekti izbjegavaju, minimiziraju i ublažavaju potencijalne negativne uticaje na ljude i životnu sredinu, te da zajednice na koje se projekat odnosi budu informisane, konsultovane i saslušane tokom cijelog procesa pripreme i implementacije projekta.

Standardi Svjetske banke (ESS)

Svjetska banka ima 10 obaveznih standarda (ESS1–ESS10) kojima se osigurava da projekti, između ostalog:

- Ne štete zdravlju radnika i lokalnog stanovništva
- Ne uzrokuju trajnu štetu prirodi i okolišu
- Ne krše prava vlasnika i korisnika zemljišta
- Uključuju zajednicu u donošenje odluka
- Štite ranjive grupe od diskriminacije
- Sprečavaju pojavu seksualne eksploatacije i zlostavljanja i seksualno uznemiravanje

Ovi standardi su međunarodna obaveza Klijenta/Zajmoprimca prema Banci.

Zakonodavstvo Crne Gore

Dokumenti su usklađeni s domaćim propisima, uključujući:

- Zakon o životnoj sredini Crne Gore
- Zakon o eksproprijaciji Crne Gore
- Zakon o radu Crne Gore
- Zakon o zaštiti i zdravlju na radu
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama Crne Gore

Gdje postoji razlika između standarda SB i domaćeg zakona primjenjuje se stroži standard, uvijek u korist zaštite.

WAGOC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Pregled pripremljenih instrumenata za upravljanje uticajima i rizicima projekta na životnu sredinu i društvo

Svaki dokument ima jasno definisan opseg i namjenu

- 1 ESMF**
Okvir za upravljanje zaštitom životne sredine i društva
- 2 SEP**
Plan angažovanja i rješavanja strana
- 3 LMP**
Procedure upravljanja radnom snagom
- 4 RPF**
Okvir politike preseljenja i upravljanja uticajima gubitka zemljišta, imovine i izvora prihoda
- 5 ESCP**
Plan obaveza za zaštitu životne sredine i društvene pitanja

WAGOC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

1 ESMF — Okvir za upravljanje zaštitom životne sredine i društva

Zašto je ovaj dokument potreban?

Tačne lokacije i projektni detalji podprojekata još se finaliziraju. Dok ne znamo gdje će se izvoditi radovi, ne možemo izraditi konkretan plan zaštite životne sredine i društva.

ESMF je 'krovni dokument' koji propisuje KAKO ćemo to uraditi:

- Obavezni skrining (provjera) svake lokacije
- Klasifikacija rizika (nizak / umjeren / značajan/visok)
- Obavezni sadržaj svakog budućeg ESMP plana
- Kriteriji za isključivanje neprikladnih lokacija

Identificirani utjecaji i mjere zaštite

- Buka, prašina i vibracije tokom građevinskih radova
- Uticaj na biljni i životinjski svijet
- Radovi u zaštićenim područjima (Skadarsko jezero)
- Radovi uz vodna tijela i upravljanje građevinskim otpadom
- Zdravlje i sigurnost radnika i stanovništva
- Zauzimanje i korišćenje zemljišta
- Bezbjednost lokalnog stanovništva tokom radova
- Saobraćaj i privremeni prekid vodovodnog opskrbljivanja

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

2 SEP — Plan angažovanja zainteresovanih strana

Ko su zainteresovane strane? Svi koji mogu biti zainteresovani i pogođeni projektom: domaćinstva i privreda u 21 opštini, stanovništvo u priobalnom području, komunalna preduzeća, lokalne vlasti, NVO i mediji. SEP propisuje proces objave informacija, identifikaciju strana koje su pod uticajem projekta i ostalih zainteresovanih strana i pristup komunikaciji sa i angažovanja ovih strana. Definiše i način na koji će se mišljenja zainteresovanih strana sakupljati, adresirati i uključiti u proces pripreme projekta i donošenje odluka.

Posebna pažnja: Ranjive grupe

SEP prepoznaje i štiti:

- Domaćinstva s niskim primanjima
- Starije osobe i osobe s invaliditetom
- Romske zajednice
- Žene i ruralno stanovništvo sjevera

Za ove grupe predviđene su posebne metode komunikacije: terenske posjete, materijali na razumljivom jeziku i produženi rokovi za odgovor.

Mehanizam za pritužbe, sugestije i ideje (GRM)

Svako može uložiti pritužbu, dati ideju ili sugestiju:

- Pisanim putem na adresu PROCON-a
- Telefonom ili e-mailom
- Anonimno (kutije na gradilištima)

Kontakt: PROCON, Podgorica, Crna Gora
Telefon: +382 20 201 545
E-mail: grievances_wasec@procon.me

Rok za rješavanje pritužbi: 15 radnih dana

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

3 LMP — Procedure upravljanja radnom snagom

Prava i obaveze radnika

- Direktno zaposleni u PIU/PROCON i radnici izvođača.

Osnovna prava i obaveze:

- Obavezni pisani ugovori o radu
- Zabrana dječjeg rada
- Zabrana prisilnog i prinudnog rada
- Pravo na organizovanje i kolektivno pregovaranje
- Poseban mehanizam za žalbe radnika
- Zabrana diskriminacije i seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja
- Kodeks ponašanja

Sigurnost i zdravlje na radu

Iskop i rovovi
Polaganje cijevi — obezbjeđenje rovova i zaštita od obrušavanja

Azbest
Uklanjanje azbestno-cementnih cijevi uz respiratore, vlaženje i ovlašćeno zbrinjavanje

Rad uz vodu i u skučenom prostoru
Prsluci za spašavanje, dozvole za ulazak u šahtove i zabrana samostalnog rada

Vanredni događaji
Planovi evakuacije, protokoli prve pomoći, obavezno osiguranje radnika

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

4 RPF — Okvir politike preseljenja i upravljanja uticajima gubitka zemljišta, imovine i izvora prihoda

Šta je RPF i zašto postoji?

Okvir politike preseljenja i upravljanja uticajima gubitka zemljišta, imovine i izvora prihoda je preventivni dokument koji unaprijed definiše pravila i procedure za zaštitu prava ljudi koji bi eventualno mogli biti pogođeni realizacijom projekta.

Tačne trase i lokacije pojedinačnih podprojekata još uvijek se finaliziraju. Ovaj dokument se priprema unaprijed kako bi se osiguralo da, ukoliko budući radovi zahtijevaju korišćenje privatnog zemljišta, ograniče pristup imovini ili izazovu druge uticaje na vlasnike i korisnike zemljišta, postupci budu jasni, transparentni i pravični.

WASCC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

4 RPF — Okvir politike preseljenja i upravljanja uticajima gubitka zemljišta, imovine i izvora prihoda – kako se provodi

Naknada se ne obračunava po "knjižodstvenoj" već po **punoj tržišnoj vrijednosti imovine**

Ovo znači:

- Bez amortizacije (ne oduzima se starost imovine)
- Uključeni transakcijski troškovi (notari, porezi)
- Naknada se isplaćuje PRIJE premještanja
- Naknada za gubitak zemljišta, imovine ili pristupa imovini koji dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život
- Privremena izmjještanja se posebno nadoknađuju

Ko ima pravo na naknadu?

RPF priznaje prava **svima prisutnima** na lokaciji prije određenog krajnjeg roka:

- Punopravni vlasnici zemljišta i objekata na zemljištu
- Zakupci i stanari
- Neformalni korisnici (npr. ko koristi zemljište bez vlasničkog lista)

Niko ne može biti premješten ili mu ne može biti oduzeto zemljište koje koristi u formalne ili neformalne svrhe bez prethodne konsultacije i isplate naknade.

WASCC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

5 ESCP — Plan obaveza za zaštitu životne sredine i društvena pitanja

Namjena dokumenta: Ovaj dokument je operativni priručnik za sve **izvođače** radova. Definiše tačno šta se mora uraditi prije, tokom i nakon radova na svakom gradilištu.

Šta se ISKLJUČUJE iz programa - Neće biti finansirano:

- Aktivnosti s trajnim štetnim uticajem na staništa (npr. kritična prirodna staništa)
- Radovi koji oštećuju kulturnu baštinu (objekti zaštićeni zakonom)
- Aktivnosti s rizikom prinudnog ili dječjeg rada
- Aktivnosti koje zahtijevaju značajno prisilno raseljavanje stanovništva
- Aktivnosti koje uzrokuju značajan gubitak izvora prihoda ili sredstava za život stanovništva (ekonomsko raseljavanje)
- Aktivnosti sa značajnim negativnim uticajima na ranjive i ugrožene grupe (osobe s invaliditetom, starije osobe, domaćinstva s niskim prihodima i sl.)
- Aktivnosti koje stvaraju neprihvatljive rizike po zdravlje i sigurnost lokalne zajednice

Sigurnosne mjere tokom radova

Iskop i rovovi

Obezbeđenje rovova i ograđivanje — niko bez zaštitne opreme

Zona oko gradilišta

Osiguranje perimetra tokom radova — zaštita prolaznika

Gravevinski otpad

Iskop, ambalaza, azbest — odvoz i zbrinjavanje po ESMP protokolu

Saobraćaj i pristup

Plan upravljanja saobraćajem i najava prekida vođe (48h)

WASCC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juni 2025.

Šta ovo znači za vas?

Vaša prava, rokovi i gdje pronaći sve dokumente

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Šta vas konkretno štiti?

Ovi dokumenti nisu apstraktni — daju vam konkretna prava koja možete ostvariti

Ako ste korisnik vodne usluge

Pravo na jasne informacije o radovima

Prije radova morate biti obaviješteni o prekidima vodosnabdjevanja, trajanju i obimu radova — najmanje 48 sati unaprijed.

Ako živite blizu gradilišta

Pravo na konsultacije i prigovor

ESMF i SEP garantuju da ćete biti obaviješteni o planiranoj gradnji. Možete uložiti pritužbu putem mehanizma žalbi.

Ako ste vlasnik/ica zemljišta

Pravo na punu tržišnu naknadu

RPF garantuje naknadu po punoj zamjenskoj cijeni, isplaćenu PRIJE preuzimanja posjeda.

Ako ste radnik/ica na projektu

Pravo na sigurno radno mjesto

LMP propisuje pisane ugovore, zaštitu i pravo na žalbu bez straha od odmazde od strane poslodavca.

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Ključni rokovi i kako učestvovati

15 dana

Rok za pisane komentare

Komentare na dokumentaciju moguće je dostaviti pisanim putem ili e-mailom PROCON-u, najmanje 15 dana od objave (do 31.7.2026).

29.7.2026. (danas)

Javne konsultacije — Crna Gora

Postavite pitanja i iznesite primjedbe direktno timu projekta.

Nakon konsultacije

Obrada i dokumentovanje komentara

Svi komentari biće dokumentovani. Odgovori i izmjene dokumenata biće javno objavljeni.

Tokom implementacije
projekta

Stalni mehanizam za žalbe (GRM)

PROCON (PIU) | +382 20 201 545 | Rok za rješavanje: 15 radnih dana

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Mehanizam za žalbe

Podaci o GRM kontaktu	GRM kontakt PROCON (PIU)
Odgovornosti	Prijem, potvrda prijema, evidentiranje i prosljeđivanje pritužbi; komunikacija s podnosiocima pritužbi; praćenje rješavanja; zatvaranje pritužbi.
Kontakt podaci	+382 20 201 545 grievances_wasec@procon.me PROCON, Podgorica, Crna Gora

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Gdje naći sve dokumente?

Svi dokumenti su javno dostupni — transparentnost je obaveza, ne opcija

<https://www.gov.me/mers>
<https://www.gov.me/mpsv>
<https://www.procon.me>

Sva dokumentacija WASEC projekta objavljena je na ovim adresama

1	ESMF — Okvir za upravljanje uticajima na životne sredinu i društvo	2	SEP — Plan angažovanja zainteresovanih strana
3	LMP — Procedure upravljanja radnom snagom	4	RPF — Okvir politike preseljenja i upravljanja uticajima gubitka zemljišta, imovine i izvora prihoda
5	ESCP - Plan obaveza za zaštitu životne sredine i društvena pitanja		

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Naredni koraci u angažovanju zainteresovanih strana i pripremi projekta

1	Obrada komentara
Svi komentari, pitanja, sugestije i ideje biće evidentirani, razmotreni i, gdje je relevantno, ugrađeni u projektne dokumente.
2	Ažuriranje i objava informacija
Ažurirani dokumenti, odgovori na komentare i naredne informacije biće javno dostupni putem zvaničnih kanala projekta.
3	Nastavak komunikacije sa zajednicama
Komunikacija sa opštinama, lokalnim preduzećima, korisnicima usluga i ranjivim grupama nastavlja se tokom pripreme i realizacije.
4	Priprema prije početka radova
Za svaku lokaciju/podprojekat biće pripremljeni planovi upravljanja uticajima na životnu sredinu i društvo specifični za lokaciju, način informisanja građana i funkcionisanje mehanizma za pritužbe.

WASEC projekat – Javna konsultacije – Crna Gora, juli 2026.

Hvala na pažnji

Vaša pitanja su dobrodošla

Web stranica: www.procon.me

Kontakt za žalbe: PROCON (PIU) | +382 20 201 545

Javne konsultacije: Juli 2026. — Crna Gora

WASEC projekat (P512700) | Svjetska banka (IBRD) | PROCON (PIU) | ~50 miliona EUR

Prilog 4: Formulari za komentare

MATRICA-KOMENTARA-I-ODGOVORA

Javna rasprava — WASEC-projekat

Ovaj dokument sadrži sve komentare zainteresiranih strana koje rasprava i relevantne institucije su odgovorile odgovornih institucija

R.br.	Datum-prijema	Podnosilac komentara	Način dostave (usmeno/pisano/email)	Dokument na koji se odnosi (ESMF/SEP/LMP/RPF/ESMP)	Komentar/žalba	Odgovor	Status (Prihvaćen/Djelimično/Odbijen/U-obrađi)
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							
13							
14							

Pripremio:

Datum:

Odobrio:

Datum:

Prilog 5: Fotografije

